

To Cite This Article: Kızıltunç, H. (2022). Changing Population Structure in Pasinler. *Journal of World Geography and Development Perspectives (JWGDP)*, 1(2), 21-43.

Submitted: June 29, 2022

Revised: December 10, 2022

Accepted: December 10, 2022

CHANGING POPULATION STRUCTURE in PASINLER

Pasinler 'de Değişen Nüfus Yapısı*

Hümeyra KIZILTUNÇ¹

Öz

Nüfus; sınırları belirli olan ve belirli bir zamanda yaşayan insan sayısına denilmektedir. Nüfusun niceliği, niteliği, cinsiyet ve yaş yapısı bulunduğu yere göre avantaj ve dezavantajlara sebep olmaktadır. Bu çalışmanın amacı Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Pasinler ilçesinin nüfusunun Cumhuriyet tarihinin ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılından 2021 ADNKS 'ye kadar olan doksan dört yıllık süreç içindeki değişimini incelemektir. Konu, nicel ve nitel verilere ulaşılarak karma desenli bir yöntemle ele alınmıştır. Yıllar içinde meydana gelen sosyo-ekonomik ve politik uygulamalara bağlı olarak değişen cinsiyet, yaş gibi özelliklerin değişimi çeşitli kaynaklardan yararlanılarak çıkarımlarda bulunulmuştur. Araştırmada özellikle TÜİK verilerinden yararlanılmış ayrıca belirli aralıklarla çalışma alanında gezi düzenlenerek kaymakamlık ve nüfus müdürlüğü verilerinden yararlanılmıştır. Pasinler ilçesinde nüfusun değişiminin sebepleri araştırılmış, konuyla ilgili yorumlar yapılmıştır. Bulduğu konunun avantajları, dezavantajları araştırılmıştır. Türkiye genelinde olduğu gibi ilçede de nüfus ilk sayımdan son sayıma kadar azalma eğilimde olmuştur. 1927 yılında 34901 olan ilçenin nüfusu 2021 yılında ise 27697 kişi olmuştur (TÜİK). Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumunun Genel Nüfus Sayımı, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi ve Pasinler İlçe Kaymakamlığı verilerinden yararlanılarak tablolar ve grafikler oluşturulmuştur. Elde edilen veriler ışığında oluşturulan tablo ve grafiklere göre çalışma sahasının nüfusunun, zaman içinde çeşitli değişikliklere uğradığı ve nüfusunun düşüş eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pasinler, Nüfus, Nüfus Değişimi, Cinsiyet Yapısı, İpekyolu.

Abstract

Population; It is defined as the number of people with certain boundaries and living in a certain time. The quantity, quality, gender and age structure of the population cause advantages and disadvantages depending on the location. The aim of this study is to examine the change in the population of Pasinler district, located on the Historical Silk Road, in the ninety-four-year period from 1927, when the first census was held in the history of the Republic, to 2021 ABPRS. Changes in characteristics such as gender and age, which have changed depending on the socio-economic and political practices that have occurred over the years, have been made inferences by using various sources. The subject was handled with a mixed pattern method by reaching quantitative and qualitative data. In the research, especially the data of TÜİK was used, and the data of the district governorship and population directorate were used by organizing trips in the study area at regular intervals. The reasons for the change in the population in Pasinler district were investigated and comments were made on the subject. The advantages and disadvantages of its location have been researched. As in the whole of Turkey, the population in the district has tended to decrease from the first census to the last census. The population of the district, which was 34901 in 1927, increased to 27697 in 2021 (TURKSTAT). In the study, tables and graphs were created by using the data of the General Population Census, Address Based Population Registration System and Pasinler District Governorship of the Turkish Statistical Institute. According to the tables and graphs created in the light of the data obtained, it has been concluded that the population of the study area has undergone various changes over time and its population has tended to decrease.

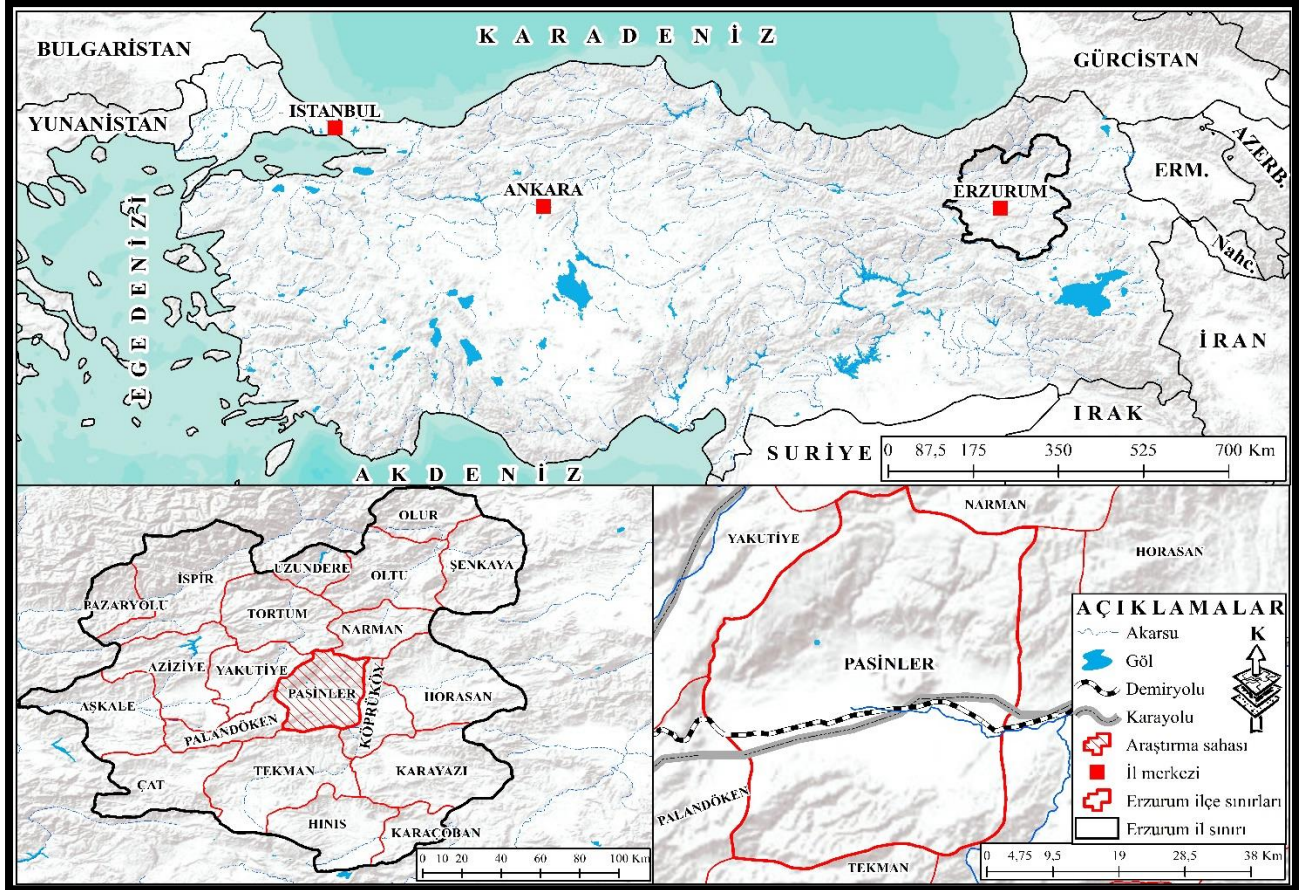
Keywords: Pasinler, Population, Population Change, Gender Structure, Silk Road.

* Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Bilim Dalında hazırlanmış olan İpek Yolunda Tarihi Bir Yerleşme: Pasinler İlçesi ve Köylerinin 1927-2021 Yılları Arasındaki Nüfusu'' adlı yüksek lisans tezindeki çeşitli bilgilerin detaylandırılmasıyla oluşturulmuştur.

¹ Sorumlu Yazar, Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakutiye, Erzurum.
kiziltunchumeyra@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5277-6500

1. GİRİŞ

Araştırma sahası olan Pasinler ilçesi doğudan; Köprüköy, batıdan; Yakutiye ve Palandöken ilçeleri kuzeyden, Narman, Tortum güneyden ise Karayazı ve Tekman ilçeleriyle çevrilidir. Pasinler ilçesi, bulunduğu konum itibariyle oldukça önemli bir ilçedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars bölümünde yer alan ilçe, Doğu-Batı Transit yolu üzerinde bulunmaktadır. İlçe, Erzurum ilinin yaklaşık olarak 40 km doğusunda ve yaklaşık olarak 1200 km²'lik bir alan kaplar (Ünal, 1996: 1).

Harita 1. Pasinler İlçesinin Lokasyon Haritası

Kuzey Anadolu kıvrımları ile Güney Anadolu kıvrımlarının birbirine en çok yaklaştığı alanda yer almaktadır. Kuzeyden ve güneyden yüksek kütlelerle çevrili olan sahanın bu nedenle yükseklik ortalaması fazladır. Kuzeyde derin vadilerle birbirinden ayrılmış dağlık alanlar bulunmaktadır. Kuzeybatıda bulunan Kargapazarı (3288m) dağlarının yükseltisi 3000m fazladır. İlçenin güneyinde ise Palandöken dağlarının uzantısı olan Şahveled dağları (3050m), Alibaba dağları (2750m), Nalbant dağları (2950m), Sakaltutan dağları (3070m) ve Akbaba dağları (2230m) bulunmaktadır (Sür, 1961: 112-114). Bir depresyon ovası olan Pasinler Ovası, araştırma sahasının hemen hemen merkezi kısmında yer alır ve doğu-batı doğrultuda uzanır. İlçe ve çevresi yaklaşık olarak 1700 metre yüksekliktedir. Alanın topografik özelliklerine ve bulunduğu konumun özelliklerine bağlı olarak sert karasal iklim şartları hüküm sürmektedir. Alanın en önemli akarsuları Pusu Deresi, Hamam Deresi, Müceldili Çayı ve ilçenin merkezinden geçe Hasankale çayıdır (Ünal, 1-12-24: 1994).

Fotoğraf 1. Hasanbaba Dağı eteklerinde kurulmuş olan Pasinler (Hasankale) Kalesi.

İlçe tarihi İpekyolu üzerinde, Hasanbaba Dağı eteklerinde kurulmuştur. Doğu-batı transit yolu üzerinde olmasından dolayı tarihin her döneminde önemli bir yerleşim alanı olmuştur. Yüzyıllar boyunca, birçok kavmin istilasına uğradığından bu coğrafyada pek çok medeniyetin izleri bulunmaktadır. Eski adı "Hasankale" olan ilçenin adını Akkoyunlu hükümdarı Hasan'dan aldığı bilinmektedir. İlçenin Türklerle tanışması Büyük Selçuklularla Bizans arasında 1048 yılında yapılan Pasinler savaşına dayanmaktadır (Günaşdı, 2016: 113-115).

Fotoğraf 2. Pasinler Kalesinden İlçe Merkezinin Görünüşü.

En dar anlamıyla nüfus, bir kişi ya da birey demektir. Daha geniş anlamda ise bir aileyi oluşturan aile bireylerinin sayısı (ev halkı, efrad-ı aile) anlamına gelir. En geniş anlamda nüfus terimi; belirli bir yılda saptanan insan sayısı demektir (Özçağlar,2009:96). Bir yerin nüfus miktarı, cinsiyet yapısı ve yaş dağılımı gibi özellikleri o yerin doğal ve beşerî coğrafya özellikleriyle bağlantılı olmaktadır (Doğanay ve Orhan, 2014: 31). Bir alanda nüfusun var olabilmesi için ilk önce yerleşme faaliyetlerine elverişli alanlar olması gerekmektedir. Yerlerin bulunduğu konum özellikleri insanların yerleşme faaliyetleri açısından oldukça önemli bir unsur teşkil etmektedir. Nüfusun gelişimi ve yoğunluğu çoğunlukla o yerin fiziki ve beşerî özellikleri tarafından belirlenir fakat tek başına belirleyici bir unsur olmamaktadır.

Pasinler ilçesi bulunduğu konum itibarıyla kuzey yarım kürede, yengeç dönencesinin kuzeyinde ve yaklaşık olarak 1600-1700 m yükseklikte olması nedeniyle sert iklim şartları yaşamaktadır. Bu iklim koşullarına rağmen tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin ev sahipliğini yapmıştır. Özellikle ilçenin en önemli ekonomik unsuru olan Pasinler ovasına sahip olması ilçenin bir tarım ilçesi olmasını sağlamıştır. Başta Aras nehri olmak üzere birçok akarsuya sahip olması da tarım alanlarının önemini arttırmış ve ilçenin nüfusu tutmasında önemli bir özellik olmuştur. Her ne kadar da nüfus halen daha bu alanda barınsa da iklim şartlarının yılda bir kez ürün alınmasına sebep olması ilçede ekonomik ve sosyal hayatı etkilemekte ve göç olayına sebep olmaktadır. Fiziki coğrafyanın sosyo-ekonomik hayatı olumsuz yönde etkilediği Türkiye'nin ekonomik anlamda geri kalmış bölgelerindedir. 1950'li yıllardan bu yana yoğun bir şekilde göç vermektedir. Bölge dışına yaşanan

göçler, bölge içerisinde köylerden il ve ilçe merkezlerine yönelen nüfus hareketliliği, nüfusun çeşitli özelliklerini de etkilemektedir. Öncelikle nüfusun cinsiyet ve yaş yapısı sorun oluşturabilecek karaktere dönüşmektedir (Başbüyük, 2005: 72).

2. YÖNTEM

Bu çalışma üç aşamadan oluşmaktadır: Birinci aşamada hazırlık yapılmıştır. Konu ile ilgili yazılmış olan tez, makale, rapor gibi çalışmalar incelenmiş ve konu bütünlüğüne göre ayrılıp sentez oluşturulmuştur. İkinci aşamada arazi çalışması yapılmıştır. Belirli aralıklarla araştırma sahasında gezi-gözlem uygulamaları yapılmış elde edilen veriler fotoğraflarla desteklenmiştir. Üçüncü aşamada ise elde edilen bulgular bilgisayar ortamına aktarılmış, alınan sayısal veriler tablo ve grafiklere dönüştürülerek yazım aşamasına geçilmiştir. Bu çalışmalardan elde edilen veriler; harita, literatür, arazi gözlemleri göz önünde bulundurularak ve yorumlara gidilerek sonuca varılmaya çalışılmıştır. Daha sonra yapılan değerlendirmelerin metne dökülmesiyle makalenin konusu oluşturulmuştur Çalışmanın amacı Tarihi İpekyolu'nda bulunan Pasinler ilçesinin, 1927-2021 yılları arasındaki nüfus miktarı, nüfus artışı, nüfusun yaş-cinsiyet yapısı, bağımlılık oranı, eğitim, kültürel-ekonomik-sosyal ve göç olgusu özelliklerini doksan dört yıllık bir süreçte meydana gelen değişiklikleri ve bu değişikliklerin sebep-sonuç ilişkisini incelemektir. Nüfusun değişen çeşitli özelliklerine göre ilçenin tarım-hayvancılık potansiyeli dikkate alınarak yapılması gereken plan ve projelerle bu alanda nüfusun tutulmasını sağlamaktır.

Araştırma sahasında meydana gelen nüfus değişimleri araştırılmış, konuyla ilgili gerekli kurum ve kuruluşlardan çeşitli verilere ulaşılmıştır. Bulduğu konumun avantajları, dezavantajları değerlendirilmiş, sosyo-ekonomik sebeplere bağlı olarak ilçede meydana gelen nüfus değişimleri görselleştirilmiştir. Genel sayım yıllıkları, ADNKS sonuçları ve ilçe kaymakamlığından konuyla ilgili kaynaklara ulaşılmıştır.

3.BULGULAR

Araştırma sahasında da hemen hemen her yerleşmede olduğu gibi doğum, ölüm ve göçlere bağlı olarak nüfusta değişiklikler meydana gelmiştir. İlçenin köylerinin ilçe statüsüne getirilmesi ve çoğu köyünün bu ilçelere bağlanması nüfus kayıplarının yaşanmasına sebep olmuştur. Son zamanlarda özellikle aile fertlerinin hepsinin göçe katılmasına bağlı olarak nüfusunun giderek azaldığı gözlenmiştir.

3.1. Cinsiyet ve Yaş Yapısı

3.1.1. Cinsiyet Yapısı

Bir yerleşim yerindeki 100 veya 1000 kadına düşen erkek sayısına "cinsiyet oranı" denilir (Tümertekin&Özgüç,2016:366). Bir ülkedeki nüfusun cinsiyet yapısı, yıllar itibariyle değişebildiği gibi o ülkenin bölgeleri arasında da çeşitli farklılıklara sebep olmaktadır. Cinsiyet özellikleri incelenen bir bölge veya ülkenin sosyal kimliği ortaya çıkmakta ve yine aynı alanın beşerî ve ekonomik yapısı hakkında bir görüş oluşmaktadır. Belirlenen Cinsiyet yapısı sosyal hayatın hemen hemen bütün özelliklerine önemli etkileri olmaktadır (Başbüyük, 2005: 69).

Türkiye'de ikamet eden nüfus, 31 Aralık 2021 tarihi itibarıyla bir önceki yıla göre 1 milyon 65 bin 911 kişi artarak 84 milyon 680 bin 273 kişiye ulaşmıştır. Erkek nüfus 42 milyon 428 bin 101 kişi olurken, kadın nüfus 42 milyon 252 bin 172 kişi oldu. Diğer bir ifadeyle toplam nüfusun %50,1'ini erkekler, %49,9'unu ise kadınlar oluşturmuştur. Bu sayı Erzurum ilinde 2021 yılı sayımına göre 377.261 erkek, 379.632 kadın olmak üzere toplamda 756.893 olmuştur (TÜİK, 2021).

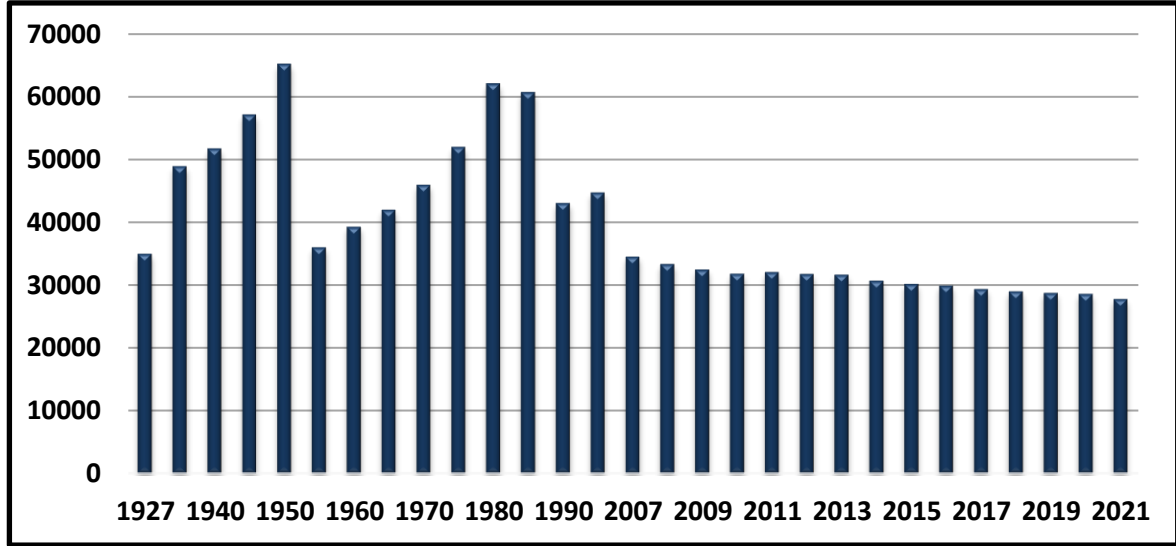
Araştırma sahasında kadın ve erkek nüfus arasındaki fark çok fazla olmamakla beraber 2021 ADNKS sayımına göre 14.091 erkek, kadın 13.606 bulunmaktadır.2021 yılı itibariyle %49 kadın, %51 erkek nüfus oranı bulunmaktadır. Yıllar arasındaki dalgalanmalar göz önüne alınırsa 1927 yılında 17.535 erkek,17.366 kadın nüfusun olduğu görülmektedir. Bazı yıllarda nüfusun artışı dikkat çekse de özellikle 2007(ADNKS) yılından sonra kadın ve erkek nüfusta azalmalar dikkat çekmektedir. Bunun sebebi hiç şüphesiz sosyo-kültürel değerler ve ekonomik sebepler olarak yorumlanabilir. Ayrıca 2007 yılında ADNKS'ye geçildiği için bu sayım yöntemi daha doğru sonuçların elde edilmesine sağlamıştır.

Tablo 1: Pasinler İlçesi'nin Toplam Nüfusun Değişimi (1927-2021)	
Sayım Yılları	Toplam Nüfus
1927	34901
1935	48839
1940	51645
1945	57048
1950	65125
1955	35937
1960	39196
1965	41917
1970	45880
1975	51918
1980	61984
1985	60616
1990	42991
2000	44663
2007	34453
2008	33267
2009	32383
2010	31763
2011	31984
2012	31717
2013	31581
2014	30646
2015	30113
2016	29853
2017	29302
2018	28961
2019	28691
2020	28513
2021	27697

Kaynak: TÜİK, Sayım Yıllıkları ve ADNKS verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

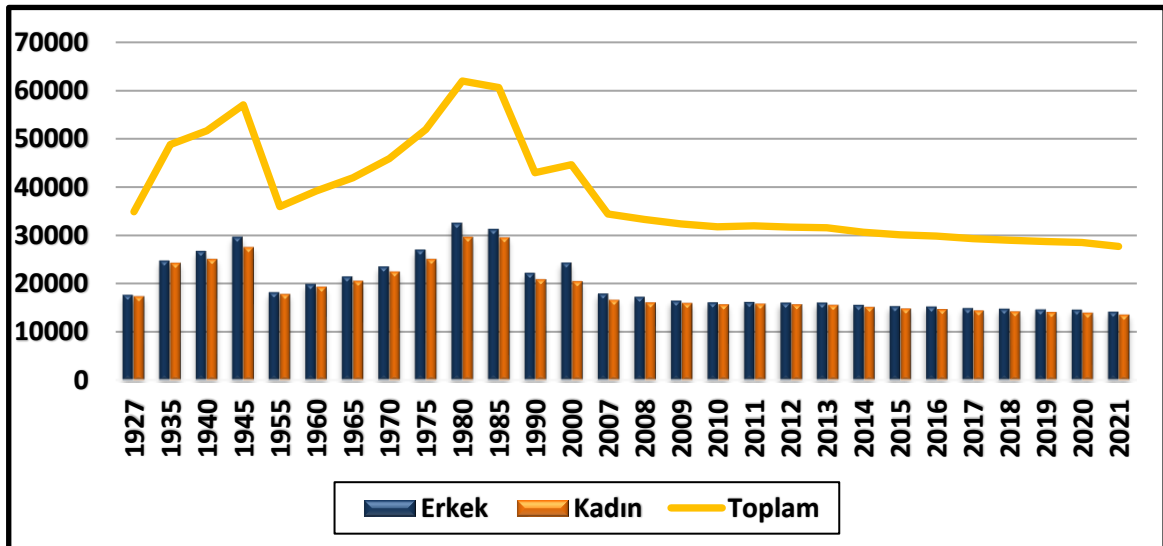
Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında **1927** yılında ilçe merkezi ve köyleri ve nahiyeleri dahil olmak üzere toplamda 34.901 (kadın-erkek), **1935** yılında 48.839 kişi olarak sayılmıştır. **1940** yılında 51.645, **1945**'de 57.048 kişi, **1950** yılında 65.125, **1955** yılında nüfus 29.188 kişi azalarak 35.937 kişiye düşmüştür. Bu düşüşte Horasan Köyünün 4 Aralık 1953'te 6191 sayılı kanunla ilçe statüsüne getirilmesi ve bazı nahiyelerin Pasinler ilçesinden ayrılarak başka ilçelere bağlanması da sebep olmuştur (Gök, 2006: 113). **1960** yılında 39.196, **1965** yılında 41.917 kişi, **1970**'de 45.880, **1975**'te 51.918, **1980** yılında ise 61.984 olmuş ve toplam nüfusta belirgin miktarlarda artış meydana gelmiştir. **1985** yılında nüfus 60.616 kişi olmuştur. 1980 yılından başlayan nüfusun azalması 2021 yılına kadar devam etmiştir. **1990** nüfusu 42.991, **2000**

yılında 44.663, **2007**(ADNKS)'de 34.453 olmuştur. Bu yıldan sonra nüfus sayımları her yıl yapılmıştır ve aynı sayım sistemi devam etmektedir. **2008** yılında 33.267 kişi, **2009**'da 32.383, **2010** yılında 31.763, **2011**'de 31.984, **2012** yılında 31.717, **2013**'de 31.581, **2014** yılında 30.646, **2015**'de 30.113, **2016**'da 29.853, **2017** yılında 29.302, **2018**'de 28.961, **2019** yılında 28.691, **2020**'de 28.513 ve **2021** yılı son sayımına göre ise 27.697 kişi olarak ilçe nüfusu sayılmıştır. Bu sayıma 2012 yılına kadar köy nüfusu, 2012 yılından sonra ise mahalle nüfusu dahil edilerek veriler oluşturulmuştur (Tablo 1).

Şekil 1. Pasinler İlçesi'nin Toplam Nüfus Değişimi (1927-2021).

Sayımların yapıldığı 1927-2021 yılları arasındaki doksan dört yıllık süreçte en fazla nüfus miktarı 1950 yılında 65.125 kişi olurken en az nüfus miktarı ise 2021 yılında 27.697 kişi olmuştur. Bazı dönemlerde meydana gelen dalgalanmaların sebebi devletin yapmış olduğu nüfusu artırıcı ve azaltıcı politikaların etkisinden kaynaklanmaktadır. Son zamanlarda ise nüfus sayılarının düşüş göstermesinin sebepleri hiç şüphesiz şehirleşme hareketleri, teknolojik gelişmeler, kadının çalışma hayatına atılması ve özellikle 1980 yılından sonra büyük şehirlere yapılan göçlerdir. Ayrıca çalışma alanının Horasan Köyü 4 Aralık 1953'te 6191 sayılı kanunla ilçe yapılmış ve bazı nahiyelerin ilçeden ayrılarak başka ilçelere bağlanması bu alanda önemli ölçüde nüfus kayıplarına sebep olmuştur (Şekil 1.).

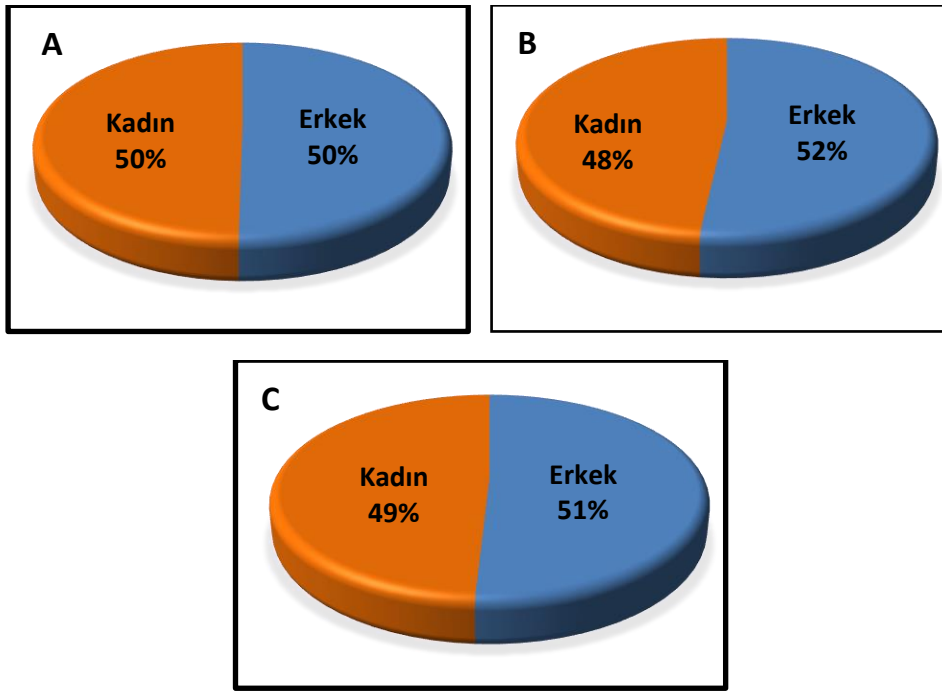
Şekil 2. Pasinler İlçesi'nin Erkek-Kadın ve Toplam Nüfus Değişimi (1927-2021).

Şekil 2'de kadın ve erkek nüfusunun artış ve azalışında belirli bir paralellik olduğu görülmektedir. Bütün nüfus sayımlarında erkek nüfus kadın nüfustan fazla olmuştur. 1940-2009 yılları arasında cinsiyet miktarında belirgin bir fark

görüldükten 2009 yılından sonra belirgin bir fark görülmemektedir. Erkek-kadın nüfus sayıları özellikle 2017 yılından sonra birbirine yakın sayılardan oluşmaktadır. Her iki cinsiyette de toplam nüfusa paralel bir düşüş söz konusu olmuştur (Şekil 2.).

Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Pasinler İlçesi geri kalmış bir bölgede yer almasına ve yoğun bir şekilde göç vermesine rağmen, erkek nüfus hemen hemen her sayım döneminde, kadın nüfustan fazla olmuştur. Doğum oranlarının yüksek olması hiç şüphesiz bu durumun oluşmasına sebep olmaktadır.

Çalışma alanının nüfusu araştırılırken karşılaştırma yapılması amacıyla bağlı olduğu Erzurum ilinin nüfusuna da ihtiyaç duyulmuştur. Çalışmada burada da benzer sonuçlar olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim en gerçekçi sonuçların alındığı 2007 yılından itibaren erkek-kadın nüfuslarının birbirine yakın olduğu görülmüştür. 2007 yılında Erzurum ilinde erkek nüfus 393.589 kişi, kadın nüfus ise 391.352 kişi olarak sayılmış, oransal olarak da aynı şekilde %50, %50 olarak hesaplanmıştır. Toplam nüfus bu yılda 784.941 kişi olarak sayılmıştır.

Şekil 3. Pasinler İlçesinin Erkek-Kadın Nüfus Oranları (A-1927, B-2007, C-2021).

Daha öncede belirtildiği üzere çalışma alanı olan Pasinler İlçesi'nin 1927 ve 2021 yılları arasındaki kadın-erkek nüfus oranlarında hemen hemen bir eşitlik söz konusudur. Doksan dört yıllık süreç içerisinde erkek ve kadın nüfus arasında oransal olarak çok fazla bir değişiklik yaşanmadığı görülmektedir. 1927 sayımından elde edilen sonuca göre erkek-kadın oranı %50-%50 olarak eşittir(A), 2007 yılı sayımına göre %52 erkek, %48 kadın oranı bulunmaktadır (B). 2007 en sağlıklı sonuçların elde edildiği yıl olmuştur.2021 yılında ise %51 erkek, %49 kadın nüfus oranı bulunmaktadır (C). Bütün sayım yıllarında erkek ve kadın nüfus arasında çok az bir fark bulunmaktadır. Hemen hemen bütün sayım yıllarında erkek nüfus oranı kadın nüfus oranından fazladır (Şekil 3.).

3.1.1. Erkek Nüfusun Yıllara Göre Değişimi

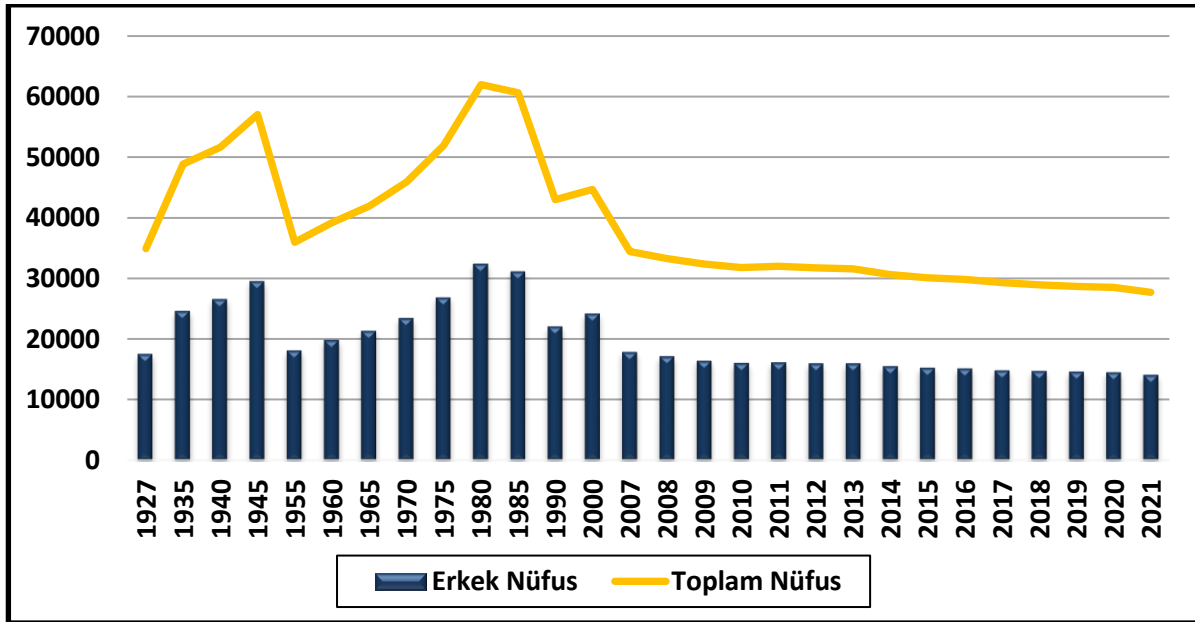
1927 sayımlarından 2021 yılı sayımlarına kadar olan dönemde ilçede toplam nüfus miktarında olduğu gibi erkek nüfus miktarında da giderek azalan bir durum söz konusudur. Göç olayının yaşanması ve doğum oranlarında meydana gelen düşüş toplam nüfusun ve doğal olarak erkek nüfusunun azalmasına sebep olmuştur.

Tablo 2: Pasinler İlçesi'nde Erkek Nüfus Değişimi (1927-2021)

Sayım Yılları	Erkek Nüfus	Toplam Nüfus	Sayım Yılları	Erkek Nüfus	Toplam Nüfus
1927	17535	34901	2008	17175	33267
1935	24597	48839	2009	16394	32383
1940	26573	51645	2010	16067	31763
1945	29529	57048	2011	16135	31984
1955	18093	35937	2012	15976	31717
1960	19821	39196	2013	15974	31581
1965	21334	41917	2014	15495	30646
1970	23416	45880	2015	15254	30113
1975	26845	51918	2016	15158	29853
1980	32348	61984	2017	14834	29302
1985	31114	60616	2018	14713	28961
1990	22075	42991	2019	14594	28691
2000	24174	44663	2020	14511	28513
2007	17840	34453	2021	14091	27697

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

1927 yılında çalışma alanında köyler-mahalleler dahil olmak üzere erkek nüfus 17.535 kişi, 1935'de 24.597 kişi, 1940'da 26.573, 1945'te 29.529, 1950 yılındaki verilerde cinsiyet ayrımı paylaşılmadığı için bu yılın verileri erkek nüfusta kullanılmamıştır. 1955 yılında 18.093 erkek nüfus, 1960'da 19.821 kişi, 1965 yılında 21.334 erkek nüfus, 1970'de 23.416 kişi, 1975 yılında 26.845, 1980'de 32.348, 1985'de 31.114, 1990'da 22.075, 2000 yılında 24.174 kişi erkek nüfus, 2007 yılı (ADNKS) sonuçlarına göre 17.840 erkek, 2008 yılında 17.175, 2009'da 16.389, 2010'da 16.067, 2011 yılında 16.135, 2012'de 15.976, 2013'de 15.974, 2014 yılında 15.495, 2015'de 15.254, 2016'da 15.158, 2017'de 14.834, 2018 yılında 14.713, 2019'da 14.594, 2020'de 14.511 ve son ADNKS sayımı olan 2021 yılında ise ilçede toplamda 14.901 kişi erkek nüfus sayılmıştır. 1927-1945 yılları arasında normal artış seyrinde olan erkek nüfusu en yüksek miktarı 1955 yılında düşüş yaşamış ve bu yıldan 1980 yılına kadar periyodik olarak tekrar artmaya başlamış ve 1980 yılında en fazla miktara ulaşarak 32.348 kişi erkek nüfus olmuştur. Göç olayının hızlanmasına bağlı olarak erkek nüfus miktarı son sayım döneminde de görüldüğü gibi azalma eğilimindedir. 2021 ADNKS sayımlarına göre erkek nüfus 14.091 kişi olarak en az miktarı görmüştür (Tablo 2).

Şekil 4. Toplam Nüfus İçinde Erkek Nüfusun Değişimi (1927-2021).

Pasinler ilçesinin ekonomisinin genellikle tarım ve hayvancılığa dayalı olması özellikle erkek nüfusun ilçe dışına göç etmesine sebep olmaktadır. Daha önceleri bireysel yapılan göç son zamanlarda özellikle aile bireylerinin hepsinin birlikte şehirlere yerleşme amacıyla göçüne sahne olmaktadır. Özellikle kırsal alanda bu durum oldukça fazlaşmıştır. İtici ve çekici nedenlere bağlı olarak bölge genelinde olduğu gibi Pasinler ilçesinde de göç olayı devam etmektedir (Şekil 4.).

3.1.2.Kadın Nüfusun Yıllara Göre Değişimi

2010'lu yılların başında dünyanın birçok ülkesinde kadınların erkeklerden fazla olduğu görülmektedir (Tümertekin&Özgüç,2017:277). Bu durum araştırma sahasında farklılık göstermektedir. Her ne kadar geri kalmış bir alan olsa da erkek nüfus Pasinler ilçesinde her dönemde kadın nüfustan fazla olmuştur.1950 yılı verilerinde cinsiyet ayrımı yapılmadan toplam nüfusa ulaşılmıştır.

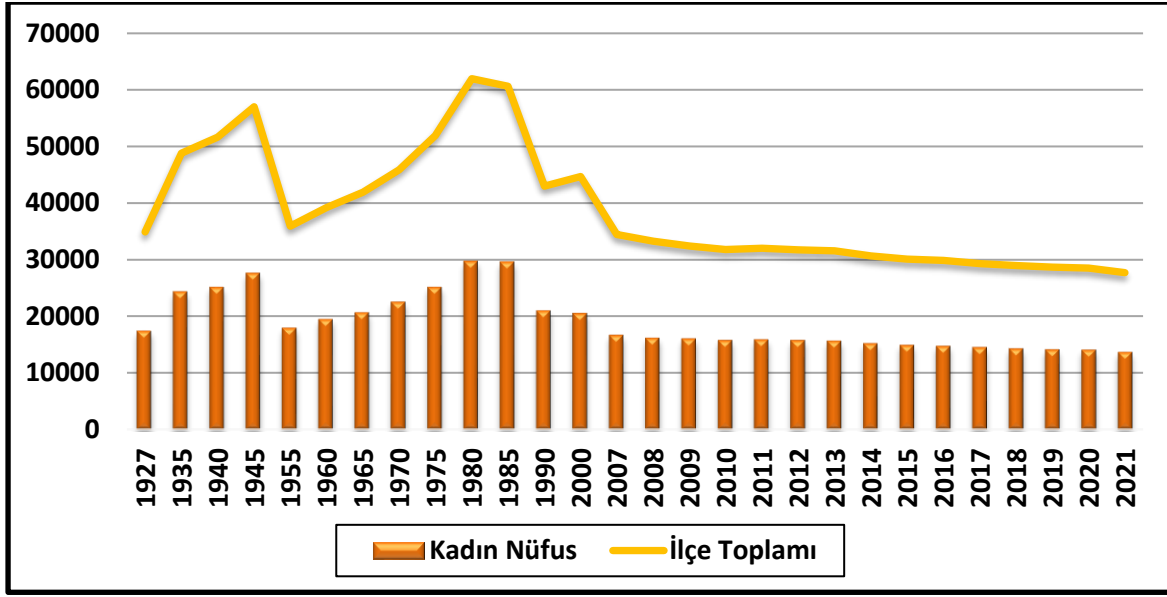
Tablo 3: Pasinler İlçesi'nde Kadın Nüfus Değişimi (1927-2021)

Sayım Yılları	Kadın Nüfus	İlçe Toplamı	Sayım Yılları	Kadın Nüfus	İlçe Toplamı
1927	17366	34901	2008	16092	33267
1935	24242	48839	2009	15989	32383
1940	25072	51645	2010	15696	31763
1945	27519	57048	2011	15849	31984
1955	17844	35937	2012	15741	31717
1960	19375	39196	2013	15607	31581
1965	20583	41917	2014	15151	30646
1970	22464	45880	2015	14859	30113
1975	25073	51918	2016	14695	29853
1980	29636	61984	2017	14468	29302
1985	29502	60616	2018	14248	28961
1990	20916	42991	2019	14097	28691
2000	20489	44663	2020	14002	28513
2007	16613	34453	2021	13606	27697

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

1927 yılında kadın nüfus 17.366, 1935'te 24.242 kişi, 1940'da 25.072, 1945 yılında 27.519, 1955'de 17.844, 1960 yılında kadın nüfus 19.375 kişi, 1965'de 20.583, 1970 yılında 22.464 kişi, 1975'te 25.073, 1980 yılında 29.636 kişi, 1985 yılında 29.502, 1990'da 20.916 kişi, 2000 yılında 20.489, 2007 yılı sayımında 16.613, 2008'de 16.092 kişi, 2009 yılında 15.989 kişi, 2010'da 15.696, 2011 yılında 15.849 kadın nüfus 2012'de 15.741 kişi, 2013'de 15.607 kişi,2014'te 15.151 kişi, 2015 yılında 14.859, 2016'da 14.695, 2017 yılında 14.468 kişi, 2018'de 14.248, 2019 yılında 14.097, 2020 yılında 14.002 ve 2021 yılında ise kadın nüfus miktarı 13.606 kişi olarak sayılmıştır. Sayım yılları içinde en fazla kadın nüfus miktarı erkek nüfusta olduğu gibi 1980 yılında olmuş ve 29.636 kişi olarak sayılmıştır. En az nüfus ise erkek nüfusta olduğu gibi 2021 yılında 13.606 kişi kadın olarak sayılmıştır. Kadın nüfusta meydana gelen düşüşün nedeni sosyal hayatın, aile büyüklüğünün değişimi ve en önemlisi de kadının iş hayatına katılmasıdır. Ülkelerin bölgelerin sosyal-ekonomik hayatında meydana gelen değişiklikler ve uygulanan nüfus politikaları kadın nüfusu da etkilemiş ve ilçede de kadın nüfus miktarı düşmüştür (Tablo 3).

Cumhuriyet döneminde nüfusu artırmaya yönelik uygulanan politikalardan ilki 1927-1960 arasındaki nüfusun artırılması uygulamasıdır. Bu uygulamanın etkisi çalışma alanında kadın nüfusta da görülmektedir.

Şekil 5. Pasinler İlçesinde Kadın Nüfusun Değişimi (1927-2021).

1950 yıllarında şehirleşme hareketlerinin başlamış ve 1960-1970 döneminde daha da kuvvetlenmiştir. Bu dönemde kırdan kente gelenler yeni hayatlarına kolay adapte olmuş, kadının da iş hayatına atılması ve eğitime bağlı olarak da doğum oranlarında azalmalar meydana gelmiştir (Kasarıcı,2018:255-259).

1960 yılında Devlet Plânlama Teşkilâtının kurulmasından sonra, bu teşkilâtın yetkilileri ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ilgilileri arasında geleneksel nüfusu artırma politikasında değişiklik yapılması ve doğum artış hızının azaltılması hususunda anlayış birliği sağlanmıştır. İktisadî ve sosyal gelişme hızını istenilen düzeye çıkarabilmek, işsizlikle savaşılabilmek ve hızlı şehirleşmenin doğurduğu sorunların üstesinden gelebilmek için nüfus artış hızını azaltmanın bir zorunluluk olduğu ısrarla belirtilmiştir. 1960 yılından sonra nüfus politikasında değişiklik yapılması teklifleri yoğunluk ve yaygınlık kazanırken, nüfusu artırma politikasının değiştirilmesine gerek olmadığı fikri de güçlü biçimde savunulmuştur. İki karşıt fikir arasında 1960'larda başlayan çatışma, 1965 yılında Nüfus Plânlaması Hakkında Kanunun kabulünden sonra da şiddetli olmayan biçimde devam etmiştir. Böylece 1965 yılından sonra ülkemizde nüfus politikaları açısından ikinci dönem başlamış olmaktadır (Doğan,2010:299-300). Öyle ki alanda 1980 yılına kadar erkek nüfusta olduğu gibi kadın nüfusta da artış meydana gelmiştir. İlçenin doğum oranlarının fazlalığı nüfusunun devamlı artış eğiliminde olmasına sebep olmuştur. 2000 yılından sonra dengeli bir şekilde kadın nüfusunda azalma başlamış ve 2021 yılına kadar devam etmiştir. Göç olayı ve kadının iş hayatına atılmasına bağlı olarak kadın nüfusu azalmıştır (Şekil 5.).

3.1.1.2. Yaş Yapısı

Nüfusun herhangi bir mekân veya ülke düzeyinde değişen özelliklerinden biride yaş yapısıdır. Belirli bir mekândaki nüfusun miktarı yanında, onun çeşitli yaş gruplarına göre durumu ve özellikle çalışabilir ya da **faal nüfus** olarak adlandırılan 15-65 yaş arasındaki nüfus miktarı önem taşımaktadır (Tümertekin&Özgüç,2017:366). Ülke nüfuslarındaki yaş yapısı özellikleri zaman içinde değişiklikler göstermektedir. Bu değişmelerin ana sebepleri arasında; savaşlar, doğal afetler, doğum oranlarının değişmesi ve göçler sayılabilir. Doğum oranlarının hızının azalması veya artması yaş yapısının ve nüfus yapısının değişmesine önemli etkilerde bulunmaktadır. Bir ülkenin, bir bölgenin yaş yapısı o ülkenin veya bölgenin gelişmişlik kriterlerinden en önemli özelliğini oluşturmaktadır. Nüfusunun yaş yapısı aktif ve pasif nüfusun belirlenmesinde oldukça önemlidir. Nüfusun yaş yapısını hakkında bilgi edinebilmek için yaş gruplarının nüfusu incelenir. Geniş aralıklı ve dar aralıklı olarak gruplandırılmalar yapılarak yaş yapısı hakkında daha detaylı bilgiler edinilmektedir. Bu gruplamalarda çalışma potansiyeli olan ve olamayan nüfus hakkında yorumlamalar yapılmaktadır.

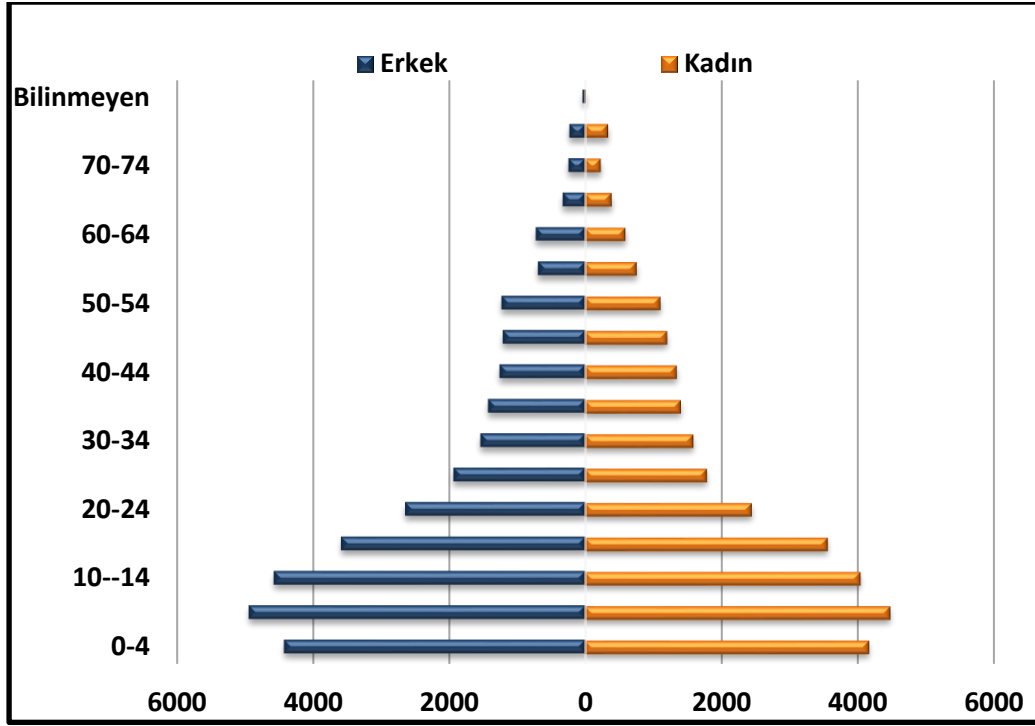
Tablo 4: Pasinler İlçe Nüfusunun Dar Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (1985)

Yaş Aralığı	Erkek	Kadın	Toplam	İlçe Ortalaması%
0-4	4.427	4.171	8.598	14,18
5-9	4.943	4.479	9.422	15,54
10-14	4.579	4.044	8.623	14,22
15-19	3.589	3.564	7.153	11,8
20-24	2.650	2.449	5.099	8,42
25-29	1.940	1.788	3.728	6,15
30-34	1546	1594	3.140	5,18
35-39	1432	1410	2.842	4,68
40-44	1262	1349	2.611	4,3
45-49	1213	1209	2.422	3,99
50-54	1234	1110	2.344	3,81
55-59	696	760	1.456	2,4
60-64	732	594	1.326	2,19
65-69	335	393	728	1,3
70-74	252	233	485	0,8
75-79	239	340	579	0,95
Bilinmeyen	45	15	60	0,09
Toplam	31.114	29.502	60.616	100

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Çalışma alanı olan Pasinler ilçesi nüfusunun yaş yapısı belirli sayım dönemleri baz alınarak incelenmeye çalışılmıştır. En sağlıklı sonuçlar hiç kuşkusuz 2007 yılından sonra başlatılan ADNSK sayımlarına göre elde edilmektedir. Hem erkek hem kadın nüfusun yaş aralıkları TÜİK'ten elde edilen bilgiler ışığında tablo ve grafiklere dönüştürülerek yıllar içinde cinsiyete göre değişen yaş yapısı görselleştirilmiştir. 1985 yılı öncesi verilere ilçe bazında ulaşılamadığından dolayı daha sağlıklı veriler oluşturulması için 2007 ADNSK sayımlarına bağlı kalınarak veriler alınıp tablolar oluşturulmuştur. 1985 yılı öncesi yıllara ilişkin ilçe bazında yaş grubu bilgisi verilememektedir (TÜİK).

Pasinler ilçesinde dar aralıklı yaş ve cinsiyet dağılımı 1985 yılı sayımlarından itibaren bilinmektedir (TÜİK). Bu sayımlara göre 1985 yılında toplam 60.616 kişi içerisinde **0-4** yaş aralığında toplamda 8.598 kişi, **5-9** yaş aralığında toplamda 9.422 kişi, **10-14** yaş aralığında toplamda 7.153 kişi, **15-19** yaş aralığında toplamda 7.153 kişi, **20-24** yaş aralığında toplamda 5.099 kişi, **25-29** yaş aralığında toplamda 3.728 kişi, **30-34** yaş aralığında toplamda 3.140 kişi, **35-39** yaş aralığında toplamda 2.842 kişi, **40-44** yaş aralığında toplamda 2.611 kişi, **45-49** yaş aralığında toplamda 2.422 kişi, **50-54** yaş aralığında toplamda 2.344 kişi, **55-59** yaş aralığında toplamda 1.456 kişi, **60-64** yaş aralığında toplamda 1.326 kişi, **65-69** yaş aralığında toplamda 1.326 kişi, **70-74** yaş aralığında toplamda 485 kişi, **75-79** yaş aralığında toplamda 579 kişi, bilinmeyen olarak da 60 kişi sayılmıştır. 1985 yılı sayımına göre ilçede yaş aralıklarına göre erkek nüfus 31.114 kişi, kadın nüfus ise 29.502 kişi olarak sayılmıştır. Buna göre bu yılda erkek nüfus kadın nüfustan fazla olduğu görülmektedir. Hemen hemen bütün yaş aralıklarında erkek nüfus kadın nüfustan fazla olmuştur (Tablo 4.).

Şekil 6. Pasinler İlçe Nüfusunun Dar Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (1985).

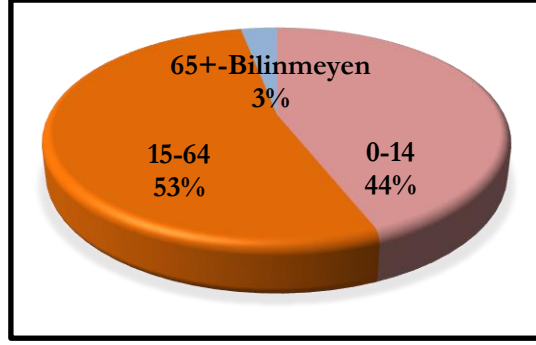
Ülke nüfuslarının yaşla birlikte cinsiyet yapılarını da çeşitli şekillerde grafik haline sokmak mümkündür fakat nüfusun yaş yapısını en ayrıntılı şekilde gösterdiği için bu konuda kullanılan yöntem “yaş ve cinsiyet grafikleri” yani “nüfus piramitleri” dir. Nüfus piramitlerine bakılarak bir ülkenin nüfus hareketleri hakkında bilgi sahibi olunabilir. Hatta nüfusun yaş ve cinsiyet yapısını bir arada gösteren bu piramitlerin o alanın demografik yapısı yanında, bir dereceye kadar toplumsal-ekonomik tarihi hakkında bilgi verdiği de kabul edilmektedir. Genel olarak geniş bir piramit tabanı hızlı bir nüfus artışı ve yüksek bir doğum oranıyla ilgilidir. Dar ve dik kenarlarla uzayan bir piramit doğum ve genç yaşlarda ölüm azlığına işaret eder. Eğer piramit şekli değiştirip oval bir hal almışsa, piramidin ait olduğu alanda yakın bir gelecekte nüfus azalması olacağı anlaşılır (Tümertekin ve Özgüç,2017: 267; Şekil 6).

Tablo 1: Pasinler İlçe Nüfusunun Geniş Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (1985)

Yaş Aralığı	Erkek	Kadın	Toplam	İlçe Ortalaması %
0-14	13.949	12.694	26.643	43,96
15-64	16.294	15.827	32.121	52,99
65+-Bilinmeyen	871	981	1.852	3,05
Toplam	31.114	29.502	60.616	100

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Geniş aralıklı gruplandırmada yine bu yılda 0-14 arası yaş grubunda 13.949 erkek, 12,694 kadın, 15-64 yaş grubunda 16.294 erkek, 15.827 kadın ve 65+-bilinmeyen nüfus içinde ise 871 erkek, 981 kadın nüfus bulunmaktadır (Tablo 5).

Şekil 7. Pasinler İlçe Nüfusunun Geniş Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (1985).

Geniş aralıklı gruplandırılmaya göre yine bu yılda 0-14 yaş aralığında %44, 15-64 yaş aralığında %53, 65+ ve bilinmeyen dahil olarak yaş aralığında ise %3'lük bir oran bulunmaktadır. Buna göre bağımlı nüfus (0-14,65+) %47, aktif olan nüfus ise %53 oranındadır (Şekil 7.).

Tablo 6: Pasinler İlçe Nüfusunun Dar Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (2021)

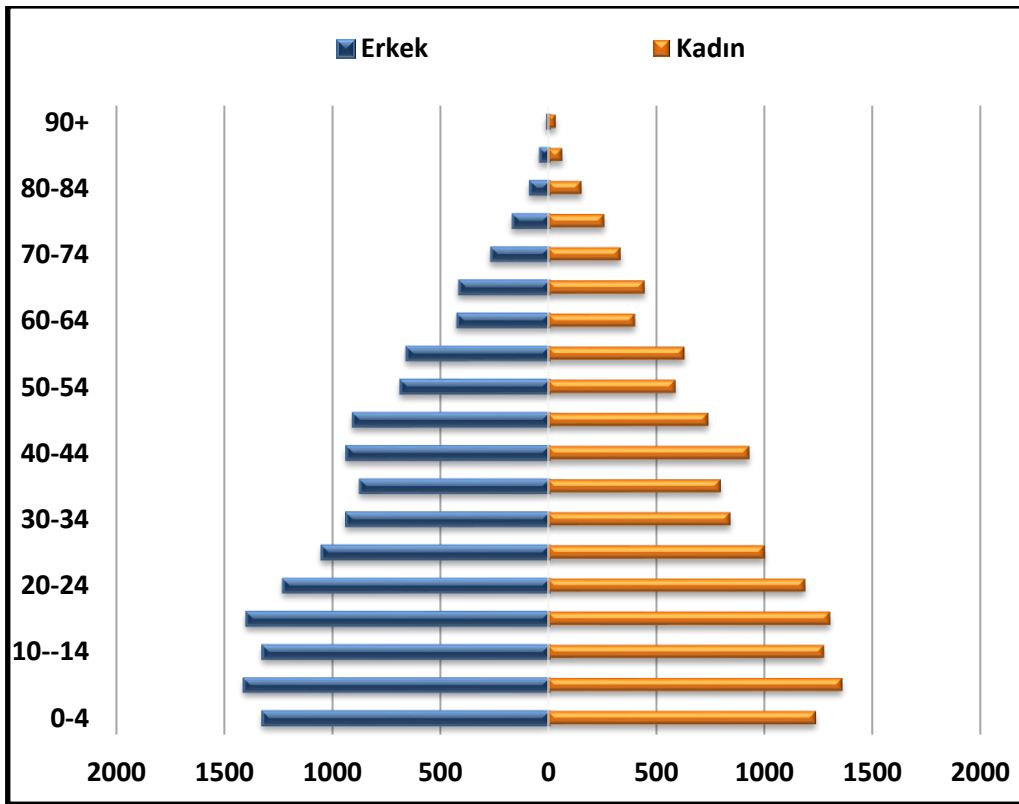
Yaş Aralığı	Erkek	Kadın	Toplam	İlçe Ortalaması %
0-4	1.320	1.238	2.558	9,23
5-9	1.406	1.360	2.766	9,99
10-14	1.319	1.276	2.595	9,37
15-19	1.394	1.304	2.698	9,74
20-24	1.224	1.189	2.413	8,71
25-29	1.047	1.002	2.049	7,4
30-34	934	843	1.777	6,41
35-39	871	798	1.669	6,02
40-44	932	931	1.863	6,72
45-49	903	740	1.643	5,93
50-54	683	590	1.273	4,61
55-59	656	631	1.287	4,63
60-64	422	403	825	2,99
65-69	413	447	860	3,1
70-74	265	336	601	2,16
75-79	166	261	427	1,54
80-84	87	155	242	0,89
85-89	41	66	107	0,4
90+	8	36	44	0,16
Toplam	14.091	13.606	27.697	100

Kaynak: TÜİK (2021) verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Pasinler İlçesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum ilinin doğusunda bulunan bir ilçesidir. Bulunduğu bölge itibariyle ilçede olumsuz fiziki şartların etkisi altındadır. Hemen hemen her yönü itibariyle Türkiye'nin geri kalmış bölgelerindedir. Geri kalmış bölgelerde genellikle doğum oranları yüksek olduğu için genç nüfus fazladır. Nüfusun istihdam olanakları sınırlıdır, sağlık eğitim ve diğer hizmetlerde de eksiklik yaşanmaktadır. Bu durumda genellikle genç nüfusun göç olayına katılmaktadır (Tablo 6.).

Her hangi bir alandaki nüfusun belirli yaş aralıkları itibariyle gösterdiği dağılım gerekli olan yaş yapısı , nüfusun miktarı ve cinsellik oranı yanında çeşitli yaş gruplarının ve her yaş grubuna dağılmış nüfus miktarlarının bilinmesi, özellikle çalışabilir ve faal nüfus olarak adlandırılan 15-64 yaş arasındaki nüfus miktarlarının işgücü kapasitesi, gıda ve çeşitli hizmetlere olan ihtiyaç, aile tipleri doğum ve ölüm oranları, nüfusun dinamiklik ve ortalama ömrü ile son olarak mekânda yaşanan göçleri algılamak bakımından son derece önemlidir(Tümertekin, 1994: 177).

Bir nüfusta çalışma çağı nüfusunun, toplam nüfus kitlesi içindeki sayı ve oranı ne kadar yüksekse böyle bir ülkenin ekonomisi o ölçüde büyük bir çalışma çağı nüfus kitlesine sahip demektir. İstihdam koşulları (iş bulma ve işe yerleştirme) de uygunsa, bu gibi ülkelerde nüfus bağımlılık oranı yani *kendileri çalışmayıp üretileni tüketen kitle* sayısı da o ölçüde azdır. Nüfusun ekonomik yapısı dediğimiz böyle bir olumlu tablonun ortaya çıkabilmesi için, 15-64 yaş grubu nüfusunun fazla olması uygun fakat ilk koşul değildir (Doğanay, 2014: 186).

Şekil 8. Pasinler İlçe Nüfusunun Dar Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (2021).

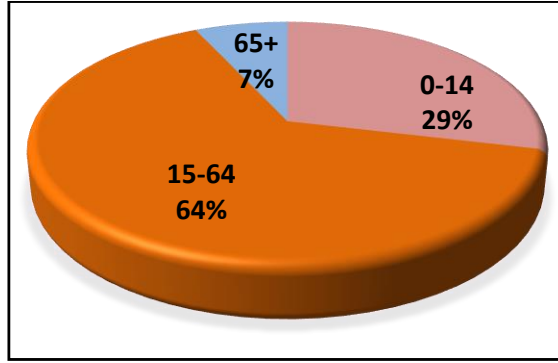
Otuz altı yıllık bir süreçten sonra oluşturulan Pasinler ilçesi nüfus piramidinde belirgin farklar dikkati çekmektedir. Özellikle tavan kısmına doğru bir genişleme olmuş taban kısmındaki daralma hemen hemen aynı kalmıştır. 30-34 yaş aralığından sonra tavana doğru genişleme meydana gelmiş, yaşlı nüfusta kadın erkek nüfusu paralel oranlarda artmıştır. Yine taban kısmının darlığı doğum oranlarının azalmasından etkilendiğinin bir göstergesidir (Şekil 8.).

Tablo 7: Pasinler İlçe Nüfusunun Geniş Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (2021)

Yaş Aralığı	Erkek	Kadın	Toplam	İlçe Ortalaması %
0-14	4.045	3.874	7.919	28,59
15-64	9.066	8.431	17.497	63,17
65+	980	1.301	2.281	8,23

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Geniş aralıklı yaş gruplamasında 0-14 yaş grubunda 4.045 erkek, 3.874 kadın nüfus olmak üzere %28,59 bir ortalama bulunmaktadır. 15-64 yaş grubunda 9.066 erkek, 8.431 kadın ve ortalama %63,17'dür, 65+ yaş grubunda ise 980 erkek, 1.301 kadın ve %8,23'lük bir ortalama olmuştur. 2021 yılı geniş aralıklı grafiğinde 65+ yaş aralığı 2007 yılına göre %2'lik bir artışla %7, 15-64 yaş aralığı %3'lük artışla %64, 0-14 yaş aralığı %5'lik azalışla %29 olmuştur. Yaşlı nüfus ve ortanca yani aktif nüfusta artış meydana gelmişken çocuk nüfusta azalma olmuştur (Tablo 7.).

Şekil 9. Pasinler İlçe Nüfusunun Geniş Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (2021).

2021 yılı geniş aralıklı grafiğinde 65+ yaş aralığı 1985 yılına göre %4'lük bir artışla %7, 15-64 yaş aralığı %11'lik artışla %64, 0-14 yaş aralığı %5'lik azalışla %29 olmuştur. Yaşlı nüfus ve ortanca yani aktif nüfusta artış meydana gelmişken çocuk nüfusta azalma olmuştur (Şekil 9.).

Grafikler ve tablolardan varılan sonuca göre yaş yapısında ciddi oranda olmasa da gelişme adına önemli değişiklikler söz konusudur. Her ne kadar alan gelişme adına önemli adım atılmayan bir yer olsa da nüfus adına gelişmeler olmaktadır. Nüfusun eğitim durumunun artması, kadının çalışma hayatına daha fazla karışması bu değişikliğin sebebi olmaktadır.

3.2. Nüfus Artış Hızı

Nüfus durağan olamayan devamlı bir devinim ve hareket halinde olan bir olgudur. Bu özelliğinden dolayı devamlı bir gelişme, değişim ve çoğalma eğilimindedir. Nüfusun artmasında doğurganlığın artması ve ölüm oranlarının azalmasının yanında göçlere bağlı olarak bir değişim söz konusudur. Devamlı artan nüfusun artış hızında yıllara, yaşanan çeşitli dünya geneli veya ülke geneli siyasi-sosyal olaylara bağlı olarak değişim göstermektedir. Ülkelerin uyguladıkları çeşitli politikalar da nüfus artış hızının değişmesine neden olmaktadır. Nüfus hareketleri, nüfus miktarında meydana gelen değişiklikleri kapsamaktadır.

Nüfus artış hızını belirleyen iki temel faktör bulunmaktadır. Bunlar, doğurganlık oranlarının artması ve ölüm oranlarının düşmesidir. Doğumların ölümlerden fazla olduğu değişime doğal nüfus artışı denilmektedir (Tümertekin, 2015: 230). Nüfus artışı ayrıca göçlere bağlı olarak değişmektedir. Göçlerin temel nedenlerinden birisi de hızlı nüfus artışlarının dünya genelinde az gelişmiş ülkelerde, ülke bazında da yine gelişmemiş bölgeler ve kırsal alanlarda meydana

gelmiş olmasıdır (Başel, 2007: 524). Doğurganlık oranının düşmesine bağlı olarak ülkelerde ve bölgelerde ve illerde de nüfus artış hızı azalma eğilimindedir.

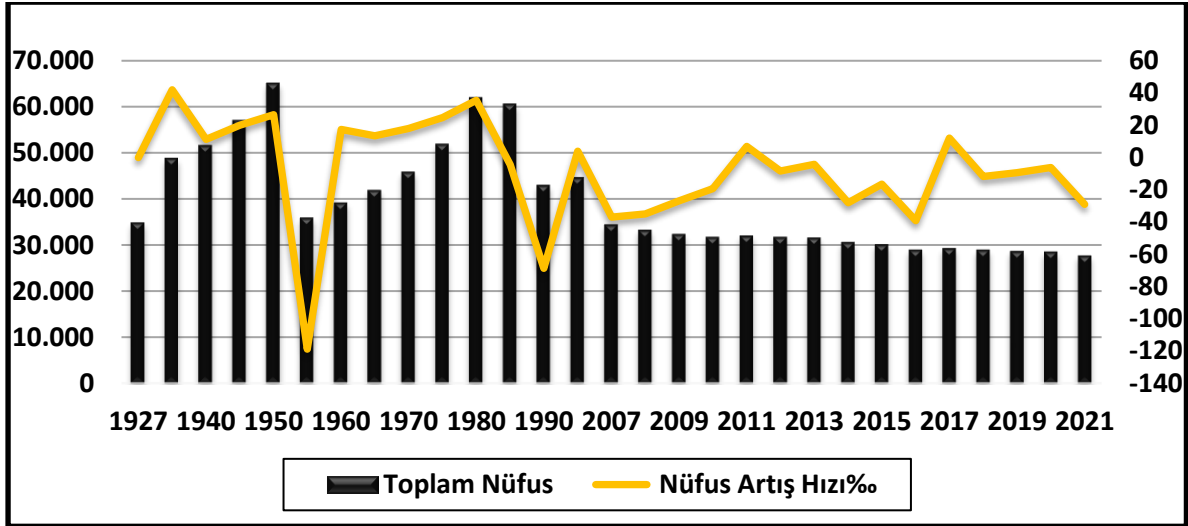
Doğurganlığı doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen söz konusu etmenler, bir olgular yumağı oluşturmaktadır. Ailenin, özellikle de kadının ekonomik ve sosyal statüsündeki değişimi çocuğa bakış açısı ve aile plânlamasında farklı yaklaşımların olması beraberinde doğum oranlarının azalmasına sebep olmuştur. Çünkü şehirde yaşayan, daha iyi eğitim fırsatları yakalayan ve şehirsiz faaliyetlerde çalışma hayatına katılan kadınların yeni konumları, daha az çocuğa sahip olmalarını zorunlu kılmakta, dolayısıyla doğum kontrol yöntemlerine ve ana/çocuk sağlığı hizmetlerine daha etkin şekilde yönelmelerini gerektirmektedir. Sonuçta bu ve benzeri bileşenler sayesinde, doğurganlıkta düşme yaşanmaktadır. Türkiye’de şehirleşme ile birlikte kadınların aile iççiliği dışında iş gücüne katılması, okuryazarlıktan başlamak suretiyle eğitim düzeyinin yükselmesi, kişi dolayısıyla aile gelirinin artması, çalışan şehirli kadının aile ve toplum içindeki statüsünün değişmesi, ailelerin çekirdek bir yapıya dönüşme arzusu, buna bağlı olarak doğum kontrol yöntemlerine erişebilirliğin ve etkin kullanımının doğurganlık hızlarını aşağı çeken temel nedenler olduğu düşünülebilir (Özgür, 2004: 7).

Tablo 8: Pasinler İlçesinde Nüfus Artışı ve Nüfus Artış Hızı (1927-2021)

Sayım Yılları	Toplam Nüfus	Sayım Dönemleri	Toplam Nüfus Artışı	Toplam Nüfus Artış Hızı‰
1927	34.901	-	-	-
1935	48.839	1927-1935	13.901	42
1940	51.645	1935-1940	2.806	11,17
1945	57.048	1940-1945	5.403	19,89
1950	65.125	1945-1950	8.077	26,48
1955	35.937	1950-1955	-29.188	-118,9
1960	39.196	1955-1960	3.259	17,36
1965	41.917	1960-1965	2.721	13,42
1970	45.880	1965-1970	3.963	18,06
1975	51.918	1970-1975	6.038	24,72
1980	61.984	1975-1980	10.066	35,44
1985	60.616	1980-1985	-1.368	-4,46
1990	42.991	1985-1990	-17.625	-68,71
2000	44.663	1990-2000	1.672	3,81
2007	34.453	2000-2007	-10.210	-37,07
2008	33.267	2007-2008	-1.186	-35,03
2009	32.383	2008-2009	-884	-26,93
2010	31.763	2009-2010	-604	-19,33
2011	31.984	2010-2011	221	6,93
2012	31.717	2011-2012	-267	-8,38
2013	31.581	2012-2013	-136	-4,29
2014	30.646	2013-2014	-935	-28,05
2015	30.113	2014-2015	-533	-16,56
2016	28.953	2015-2016	-1.160	-39,28
2017	29.302	2016-2017	-349	11,98
2018	28.961	2017-2018	-341	-11,7
2019	28.691	2018-2019	-270	-9,36
2020	28.513	2019-2020	-178	-6,22
2021	27.697	2020-2021	-816	-29,03

Kaynak: TÜİK (2021) verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Araştırma sahasının 1927-2021 yılları arasındaki nüfusunun değişimi göz önüne alınırsa **1927-1935** yılları arasında nüfus artışı sekiz yıllık bir süreçte 13.901, nüfus artış hızı %42,00 olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun artırılmasına yönelik olan çalışmalar etkili olduğu görülmektedir. **1935-1940** yılları arasında 2.806 artış, %11,17 artış hızı, 1940-1945 yılları arası 5.403 nüfus artışı %19,89 nüfus artışı, **1945-1950** yılları arasında 8.077 artış, %26,48 nüfus artış hızı meydana gelmiştir. **1950-1955** yılları arası-29.188 nüfus artışı, %-118,9 nüfus artış hızı olmuştur. 1939-1945 yılları arasında meydana gelen 2.Dünya Savaşı'nın etkileri bu dönemde hissedildiğinden negatif bir artış meydana gelmiş olabilir. Nitekim bu dönemde seferberlik nedeniyle erkeklerin silâh altına alınması, bunun yanı sıra beslenme ve sağlık koşullarının bozulması bu duruma sebebiyet vermiştir. Ayrıca, o yıllarda ana-baba olacak yaştaki genç nüfusun azlığı buna katkı yapmıştır (Khalaf,2019:243). 2.Dünya Savaşının yaşanmış olmasından dolayı artışta ve artış hızında negatif değerler oluşmasına sebep olmuştur. Bu yıllar diğer sayım yıllarının en düşük nüfus artışının ve en düşük nüfus artış hızının yaşandığı yıllar olmuştur, Ayrıca bu yıllar arasında Horasan'ın ilçe statüsüne getirilmesi de artışta etkili olmuştur. Pozitif değerlerde seyreden nüfus artışı ve hızı negatif değerlere düşmüştür. **1955-1960** yılları arası 3.259 nüfus artışı ile tekrara pozitif değerler meydana gelmiş ve nüfus artış hızı %17,36 değere ulaşmıştır. Sağlık koşullarında meydana gelen gelişmeler, koşulların iyileşmesi artış hızının pozitif değerlere ulaşmasını sağlamıştır.**1960-1965** yılları arasında da pozitif değerler devam etmiş 2.721 nüfus artışı olmuş, %13,42 nüfus artışı meydana gelmiştir. **1965-1970** yıllarında 6.038 nüfus artışı ve %24,72 artış hızı görülmektedir. **1970-1975** arasında 6.038 nüfus artışı %24,72 artış hızı yaşanmıştır. **1975-1980** yılları arası 1927-1935 yıllarından sonra nüfus artışının ve nüfus artış hızının en yüksek olduğu zaman olmuş 10.066 nüfus artışı ve %35,44 nüfus artışı yaşanmıştır. Bu yıllar arasından sonra nüfus artışında 2011 yılı hariç hep negatif değerlerle nüfus artışı olmuştur. **1980-1985** yılları arasında-1.368 nüfus artışı, %-4,46 nüfus artış hızı olmuştur. **1985-1990** yılları arasında-17.625 nüfus artışı ile ikinci en düşük artış olmuş ve %-68,71 nüfus artış hızıyla da en düşük ikinci artış hızı yaşanmıştır. **1990-2000** yılları arası on yıllık bir aradan sonra ise bu yıllarda 1.672 nüfus artışı %3,81 nüfus artışı olmuştur. **2000-2007** yıllarına gelindiğinde üçüncü düşük değerlere karşılıklı bu yıllar arasında-10.210 nüfus artışı, %-37,07 artış hızı gerçekleşmiştir. 2007 yılından sonra sayımlar ADNKS'ye dönüşmüş ve her yıl sayımlar yapılmıştır.2007-2008 yılları arası çalışma alanında belki de en doğru sayım sonuçlarının olduğu yıl olmuştur bu zamanda-1.186 nüfus artışı, %-35,03 nüfus artış hızı yaşanmıştır. 2007-2008 yılları arasından sonra nüfus artışı ve artış hızında 2011 yılı hariç pozitif değerler görülmemiştir. 2011 yılında 221 nüfus artışı, %6,93 nüfus artış hızı yaşanmış, 2020-2021 yılları arasında ise -816 nüfus artışı ve %-29,03 nüfus artış hızı olmuştur. Toplam nüfusa paralel olarak araştırma sahasında nüfus artışı ve nüfus artış hızında değişiklikler meydana gelmekte ayrıca devletin uyguladığı politikalara bağlı olarak da nüfusun değişkenlerinde azalmalar veya artmalar olmaktadır (Tablo 8.).

Şekil 10. Pasinler İlçesinde Nüfus Artış Hızı (1927-2021).

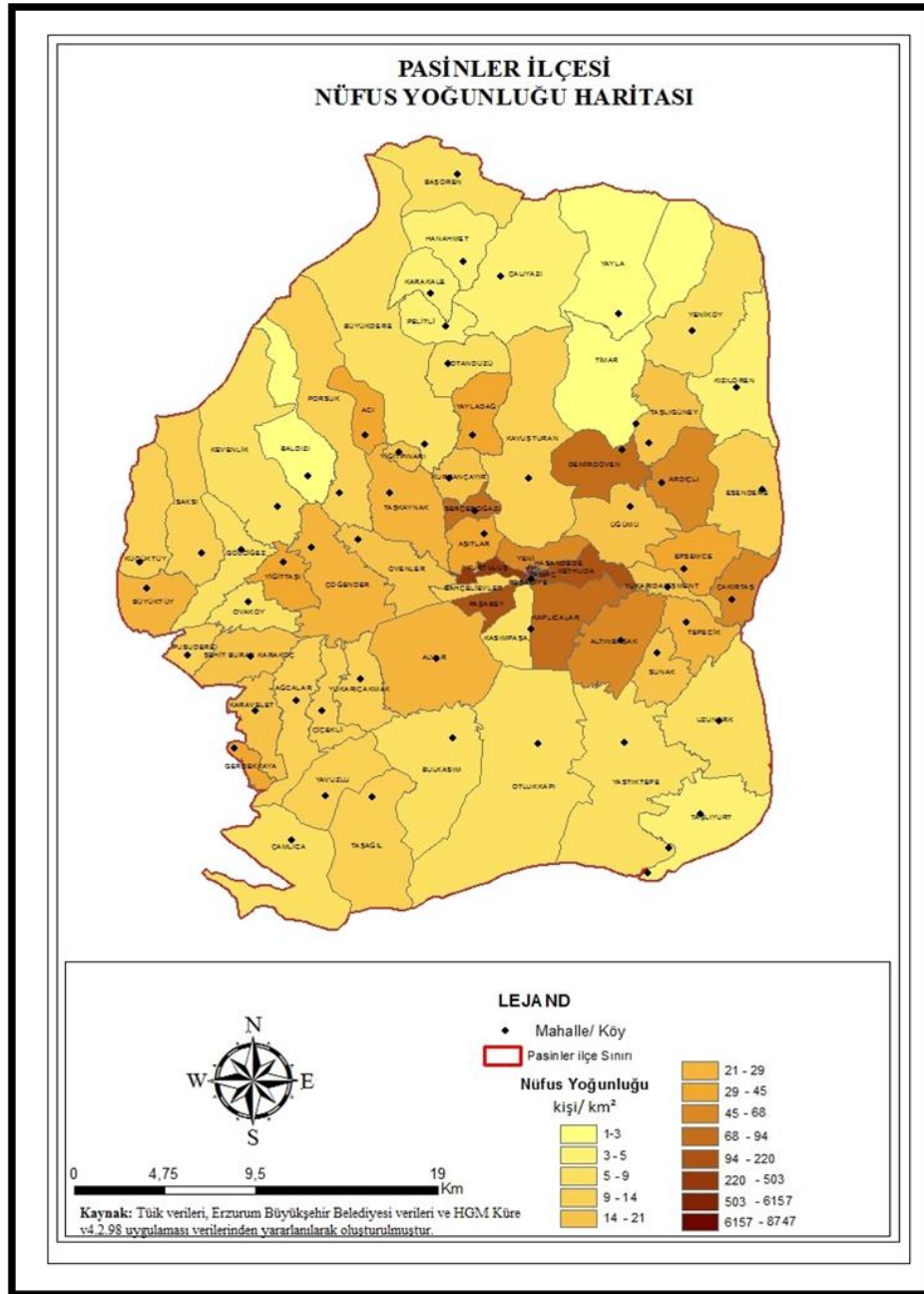
Toplam nüfusta 2007 yılına kadar meydana gelen dalgalanmalı seyir nüfus artış hızına da yansımaktadır.1927 yılından 1950'ye kadar olan dönemde toplam nüfus kademeli şekilde artış göstermişken 1955 yılında toplam nüfusta meydana gelen ani düşüş, artış hızının eksi değerlere düşmesine sebep olmuştur. 1955 yılından 1980 yılına kadar olan dönemde de yine toplam nüfusta artış olmuş ve artış hızının artı değerlerde seyretmesini sağlamıştır. Değişen sosyo-ekonomik olaylara bağlı olarak ilçede 1985 yılından sonra artış hızı yine eksi değerlerde devam etmiştir. 2007 yılından sonraki dönemde ise nüfus artışında ve nüfus artış hızında aynı seyrinde ama bu defa daha kademeli değerlerde düşüş eğilimi devam etmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu şartlarla birlikte Pasinler ilçesinde nüfusun artışında ve artış hızında

değişiklikler yaşanmakla birlikte yerel özelliklere ve özellikle ekonomik şartlarına bağlı olarak düşüşler gözlenmektedir (Şekil 10.).

3.4. Nüfus Yoğunluğu ve Dağılışı

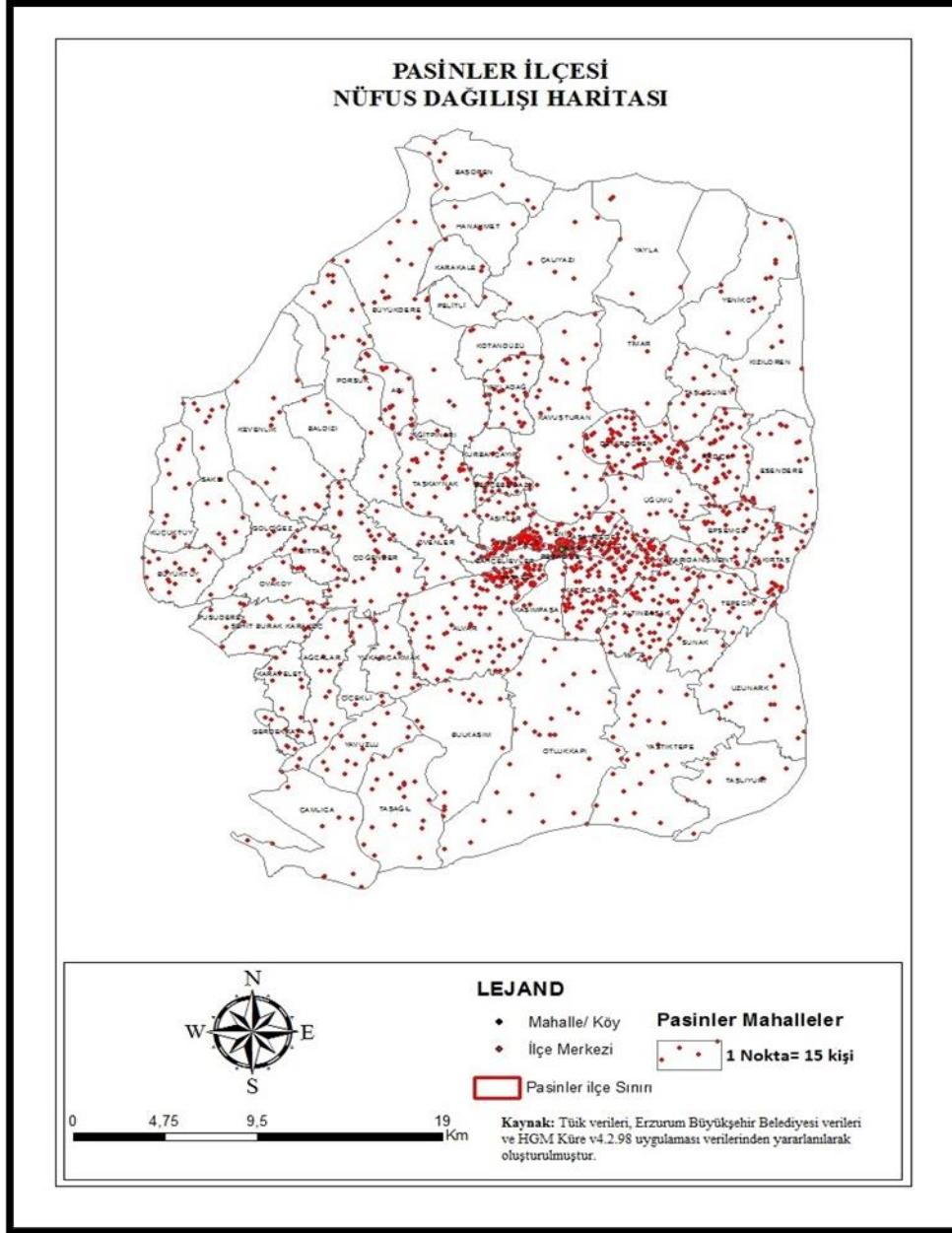
Nüfus yoğunluğu, esas konusu insan topluluklarının belirli bir çevre içinde ve bu çevre ile ilişkilerini inceleyen coğrafyanın temel kavramlarından biridir. Nüfus yoğunluğunun coğrafi manası ve öneminin yanında ayrıca sosyal ekonomik ve politik önemi olduğu ve kendine has bir anlamının olduğu unutulmamalıdır (Tanoğlu,1969:54). Belirli bir alanda sayılan kişi sayısının alanın yüz ölçümüne bölünmesiyle nüfus yoğunluğu ortaya çıkmaktadır.

Çalışma alanı 1200km² bir alan kapladığından km² yaklaşık olarak 24 kişi düşmektedir. Nüfusun yoğun olduğu alanları ve seyrek olduğu alanları çeşitli faktörler belirlemektedir. Bu faktörler fiziki ve beşerî olarak değişir. Fiziki faktörlerin başında yer yüzü şekilleri, iklim, bitki örtüsü ve toprak örtüsü gelmektedir. Çalışma alanına genellikle dağ eteklerindeki mahallerde ve ova mahallelerinde nüfus yoğun şekilde bulunur ayrıca ekip biçme faaliyetlerine uygun olan yerler de nüfus yoğunluğu bakımından önemli alanlardır.

Harita 2. Pasınler İlçesinin Nüfus Yoğunluğu Haritası (2021).

72 mahallenin bulunduğu ilçe nüfusunun yoğunluk haritası incelendiğinde genellikle merkeze yakın mahallelerin daha yoğun nüfusa sahip olduğu görülür. Özellikle Hasandede, Kaplıcalar, Kethüda, Paşabey ve Kurtuluş gibi merkez mahalleler; Ardıçlı, Demirdöven, Serçeboğaz, Altınbaşak gibi uzak mahallelerinde yoğun nüfuslu olduğu anlaşılmaktadır. Büyük oranda göç veren bir alan olmasına karşın merkeze yakın mahalleler halen yoğun nüfusludur.

Harita 3. Pasinler İlçesinin Nüfus Dağılışı Haritası (2021).

Nüfus ile çevre arasındaki ilişkiyi en iyi şekilde ortaya koyan belirleyicilerden birisi de nüfus dağılışıdır (Bulut,200:32) Çalışma sahasının nüfus yoğunluğu ve dağılışı üzerinde iklim, yeryüzü şekilleri, su kaynakları ve toprak gibi fiziki faktörlerin etkisinin ilk sırada olduğu görülmektedir (Yılmaz ve Sevindi,2021:302). Türkiye genelinde olduğu gibi çalışma alanında da nüfus dengeli bir dağılışı göstermemektedir. Doğal ve beşerî şartların uygun olduğu alanlarda nüfuslanma fazla olmuşken bu şartlara uygun olmayan alanlar az nüfuslanmıştır.

Doğal çevre etmenleri iklim, yeryüzü şekilleri, hidrografya özellikleri, toprak özellikleri olarak sıralanabilir (Akbaş,2021:32). Verimli tarım ve hayvancılık potansiyelinin bulunduğu alanlar çalışma alanında fazla nüfuslanmıştır. İlçede Kargapazarı dağlarının güney yamaçlarındaki yerleşmeler fazla iken Palandöken dağlarının uzantısı olan dağların kuzey yamaçlarda az olmuştur. Bakı faktörüne bağlı olarak nüfusun dağılışı ve yoğunluğu önemli farklar göstermektedir.

Ayrıca doğal çevre etmenlerinden akarsuların varlığı, toprak özellikleri ilçede nüfusun dağılışı üzerinde etkili olan diğer faktörlerdir.

Nüfusun dağılışı üzerinde sadece doğal faktörler değil, insan faaliyetlerine bağlı olarak gelişen beşerî faktörlerde belirleyicidir (Akbaş,2021:34).

3.5.Göçler

Türkiye'nin hemen her açıdan dinamik bir yapısı olan nüfusunu, etkileyen önemli olayların başında göçler gelmektedir. Eski devirlerden beri ülkemizde insanların daimî olarak yer değiştirmesi olayı, var olmuştur. Bu olay özellikle Cumhuriyet döneminde ve II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda hız kazanmıştır. Göçler ve özellikle iller arası göçler, ülke nüfusunda büyük öneme sahiptir ve yapısal olarak değişikliklere sebep olmaktadır (Özgür,1999:159).

Nüfusun, devamlı yaşama alanlarından kişisel olarak, aileler veya gruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli olarak yaşamak amacıyla bir başka yere gitmesi hareketine, göç etmek denilmektedir (Doğanay,1997,172,173). Günümüz Türkiye'sinde köylerden şehirlere ve kasabalara doğru değil kasaba ve küçük şehirlerden metropollere doğru bir göç hareketi olmaktadır. Bu süreç aynı şekilde devam ettiği takdirde metropoller başta olmak üzere büyük şehirler içinden çikilamaz hukuki, toplumsal, siyasal ve kültürel problemler üretmeye devam edecektir (Sağlam,2006:43-44).

Fiziki coğrafyanın sosyo-ekonomik hayatı olumsuz yönde etkilediği Türkiye'nin ekonomik anlamda en geri kalmış bölgesi olan Doğu Anadolu Bölgesi, 1950'li yıllardan bu yana yoğun bir şekilde göç vermektedir. Bölge dışına yaşanan göçler, bölge içerisinde köylerden il ve ilçe merkezlerine yönelen nüfus hareketliliği, nüfusun çeşitli özelliklerini de etkilemektedir. Öncelikle nüfusun cinsiyet ve yaş yapısı sorun oluşturabilecek karaktere dönüşmektedir (Başbüyük, 2005:73).

Gelişmemiş alanlardan hemen hemen her konuda daha gelişmiş olan yerlere devam eden göç olgusu çalışma alanında da büyük bir hızla devam etmektedir. Daha önceleri bireysel olan göçler son zamanlarda hane halkının tamamının katıldığı bir hal almış durumdadır. Göç olayı özellikle ilçenin uzak mahallelerinde daha fazla gerçekleşmekte olup bazı mahalleler kısmen boşalmış durumdadır. Daha çok Erzurum merkezine yapılan göçler dikkat çekici olmakla birlikte yıl içinde bir mahalleden üç dört ailenin göç etmesi kayda değer bir durumdur.

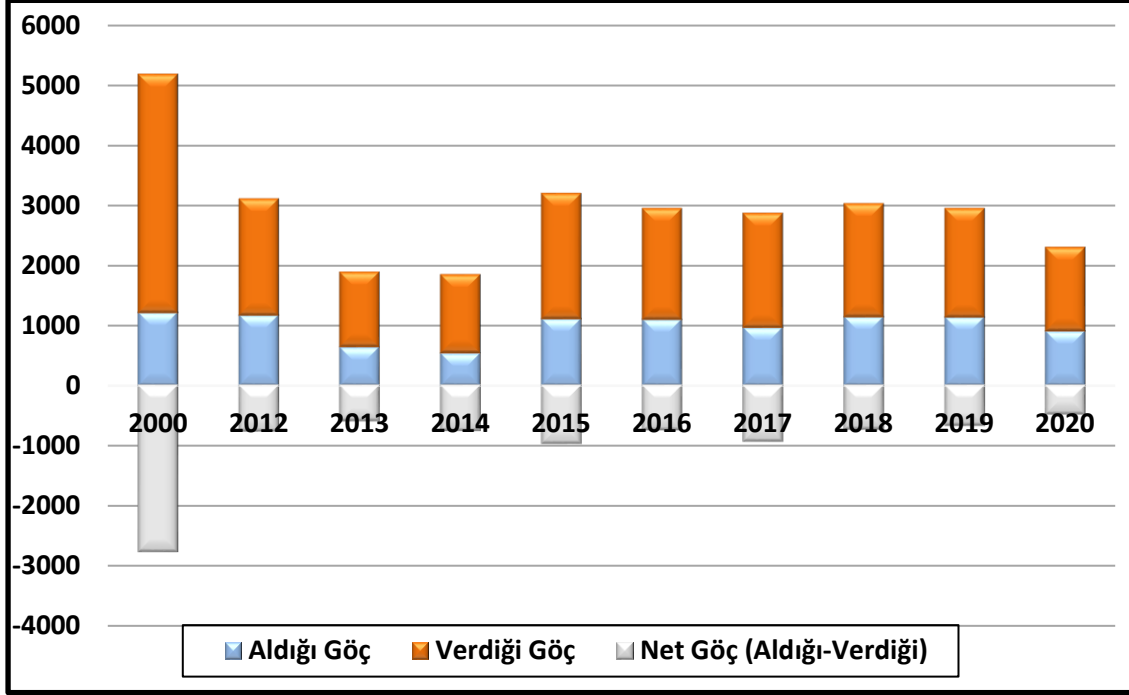
Tablo 9: Pasinler İlçesinin Göç Verileri (2000-2020)

Yıllar	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç (Aldığı-Verdiği)	Net Göç Hızı (%)
2000	1214	3978	-2,764	-70,29
2012	1172	1952	-780	-24,29
2013	649	1259	-610	-19,13
2014	550	1317	-767	-24,71
2015	1115	2099	-984	-32,15
2016	1102	1860	-758	-25,07
2017	971	1914	-943	-31,67
2018	1148	1898	-750	-25,56
2019	1141	1824	-683	-23,52
2020	910	1406	-496	-17,24

Kaynak: TÜİK (2020) verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

2000-2020 yılları arasında meydana gelen göç olaylarında ilçenin yoğun şekilde göç verdiği anlaşılmaktadır. **2000** yılında-2,764 net göç, %-70,29 net göç hızı meydana gelmiştir. **2012** yılında net göç-70,29, net göç hızı%-24,29, **2013**'de net göç -610, net göç hızı %-19,13, **2014**'de net göç -767, net göç hızı %-24,71,**2015** yılında net göç -984, net göç hızı

%-32,15, 2016 yılında net göç -758, net göç hızı %-25,07, 2017’de net göç -943, net göç hızı %-31,67, 2018 yılında net göç -750, net göç hızı %-25,56, 2019’da net göç -683, net göç hızı %-23,52 olan ilçenin 2020 yılı itibariyle ise -496 net göçü ve %-17,24 net göç hızının olduğu görülmektedir. Bu değerlerden de anlaşılacağı üzere araştırma alanında net göç ve net göç hızında dalgalanmalar dalgalı bir seyir meydana gelmektedir (Tablo 9.).

Şekil 11. Pasinler İlçesinin Göç Verileri (2000-2020).

İlçe gelişmişlik açısından fazla yol kat etmediğinden doğal olarak göç olayının yoğunlukla yaşandığı bir alan konumundadır. Verdiği göç göçten her zaman fazla olduğu için net göç ve net göç hızı her zaman eksi değerler göstermiştir. Özellikle 2000 yılında net göç hızı en fazla olmuştur. Bu yıldan sonra 2015 ve 2017 yıllarında da net göç hızı fazla olmuştur. 2017 yılından itibaren kademeli bir şekilde net göç hızında azalma söz konusudur. Bilindiği üzere iç göç olayının en önemli sebebi ekonomi olmaktadır ve genellikle yoğun şekilde göç olayına erkek nüfus katılmaktadır. Fakat daha önceki nüfus tablo ve şekillerinde ilçede erkek-kadın nüfusu arasında belirgin bir farkın olmadığı görülmektedir, bu da doğal olarak bu alanda erkek nüfus kadar kadın nüfusunda göçe belirli yoğunlukta katıldığı sonucuna ulaştırmaktadır (Şekil 11.).

Geçmişten beri, yanlış bir düşünce olarak nüfusta göç hareketine, daha çok erkek nüfusun katıldığı kabul edilmekteydi. Oysa, feminist coğrafya akımı ve bu alanda yapılmakta olan dikkat çekici araştırmalar, söz konusu görüşün, pek de doğru olmadığını, kadın nüfusun da ulusal veya uluslararası göçlere katıldığı ve kadın göçmen nüfus sorunları analiz edildiğinde bunların, en az erkek nüfus göçmen sorunları kadar önemli ve karmaşık oldukları anlaşılmaktadır (Özgüç, 1998:29-33). Değişen sosyo-ekonomik özelliklerden dolayı göç olayına kadın nüfusta artık yoğun şekilde dahil olmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Erzurum ilinin yaklaşık olarak 40km doğusunda, Tarihi İpekyolu’nda bulunan Pasinler ilçesinin gerek bulunduğu fiziki şartlara gerekse beşerî şartlarına bağlı olarak nüfusu 1927-2021 yılları arasında doksan dört yıllık süreç içinde Türkiye genelinde olduğu gibi değişimlere uğramıştır.

Bir alanda nüfusun var olabilmesi için ilk önce yerleşme faaliyetlerine elverişli alanlar olması gerekmektedir. Yerleşim yerlerinin bulunduğu konum özellikleri, insanların yerleşme faaliyetleri açısından oldukça önemli bir unsuru oluşturur. İlçe Doğu-Batı geçiş güzergahında olması ve tarım-hayvancılık potansiyeline sahip olmasından dolayı çok eski zamanlardan beri birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır.

Tarihi süreçler içerisinde ilçenin nüfusu sayım dönemlerinde azalmış veya artmıştır. Belirli dönemlerde uygulanan nüfus politikaları, savaşlar, teknolojik gelişmeler, sağlık koşullarının iyileşmesi, kadının iş hayatına atılması ve doğal olarak şehirleşme olayı ile beraber nüfusun hem cinsiyet yapısında hem de miktarında değişim kaçınılmaz olmuştur.

İlk nüfus sayımının yapıldığı 1927' de yapılan nüfus sayımına göre 34.901 kişi olan nüfusu son sayımın (ADNSK) yapıldığı 2021 yılında toplamda 27.697 kişi olmuştur. Özellikle ekonomik sebeplerden dolayı göç olayının yaşanması ve doğum oranlarının azalmasına bağlı olarak gerçekleşen bu azalış diğer sayım dönemlerinde de devam edecek gibi görünmektedir.

Araştırma sahasında kadın ve erkek nüfus miktarı arasında çok fazla fark bulunmamakla birlikte hemen her sayım döneminde erkek nüfusu kadın nüfustan fazla olmuştur. 1927 yılında 17.535 erkek, 17.366 kadın nüfusu bulunurken, 2021 ADNSK sayımına göre 14.091 erkek nüfus, 13.606 ise kadın nüfus bulunmaktadır. Bazı yıllarda nüfusun artışı dikkat çekse de özellikle 2007(ADNSK) yılından sonra kadın ve erkek nüfusta azalmalar görülmektedir. Bunun sebebi hiç şüphesiz sosyo-kültürel değerler ve ekonomik sebepler olarak yorumlanabilir. Ayrıca 2007 yılında ADNSK'ye geçildiği için bu sayım yöntemi daha doğru sonuçların elde edilmesine sağlamıştır.

Pasinler ilçesi nüfusunun yaş yapısı belirli sayım dönemleri baz alınarak incelenmeye çalışılmıştır. En sağlıklı sonuçlar daha önce de belirtildiği gibi 2007 yılından sonra başlatılan ADNSK sayımlarına göre elde edilmektedir. Hem erkek hem kadın nüfusun yaş aralıkları TÜİK'ten elde edilen bilgiler ışığında tablo ve grafiklere dönüştürülerek yıllar içinde cinsiyete göre değişen yaş yapısı görselleştirilmiştir. 1985 yılı öncesi verilere ilçe bazında ulaşılamadığından daha sağlıklı tablolar oluşturulması için 2007 ADNSK sayımlarına bağlı kalınmıştır. 1985 yılı öncesi yıllara ilişkin ilçe bazında yaş grubu bilgisi verilememektedir. Elde edilen sonuçlara göre 0-14 yaş aralığında zaman içinde azalma görülürken 15-64 ve 64+ aralığında artış olmaktadır, bu durum nüfus adına gelişme olarak yorumlanabilir. Grafikler ve tablolardan varılan sonuca göre yaş yapısında ciddi oranda olmasa da gelişme adına değişiklikler söz konusudur. Nüfusun eğitim durumunun artması, kadının çalışma hayatına daha fazla karışması bu değişikliğin sebebi olmaktadır.

Doğumlar, ölümler ve özellikle göçlere bağlı olarak ilçenin nüfusunda değişimler söz konusudur. Özellikle ilçede 1950'de başlayan göç hareketleri 1980 ve sonrasında devam ederek günümüze kadar artarak devam etmektedir. Bulunduğu konum itibarıyla Pasinler ilçesinde savaşlar, istilalar ve göçlere bağlı olarak nüfus zaman zaman azalmış veya artmıştır. Sahanın göç olayını yaşaması hiç kuşkusuz bulunduğu konumdan kaynaklı olarak çok eski zamanlara dayanmaktadır. Bölgenin sosyo-ekonomik şartlarının zor olması özellikle ekonominin tarım ve hayvancılığa dayanması ve istenilen ekonomik düzeye gelinebilmesi Pasinler ilçesinden göçlerin artarak devam etmesine sebep olmuştur. İlçe düzeyinde göç verileri TÜİK'ten elde edilen bilgilere göre veri gizliliğinden dolayı 2011 yılından sonra başlatıldığı için bu tarihten itibaren göç verilerine ulaşılmıştır.

İlçenin bulunduğu fiziki şartlarına ve Pasinler ovasına sahip olmasına bağlı olarak sektörel dağılımda da bu durum belirgin olarak tarım-hayvancılığın önemli olmasını sağlamıştır. Nüfusun yoğunluğunu ve dağılımını çeşitli faktörler belirlemektedir. Bu faktörler fiziki ve beşerî olarak değişmektedir. Fiziki faktörlerin başında yer yüzü şekilleri, iklim, bitki örtüsü ve toprak örtüsü gelmektedir. Çalışma alanında ilçe merkezi başta olmak üzere, genellikle dağ eteklerindeki mahallerde ve ova mahallelerinde nüfus yoğun şekilde bulunur, ayrıca ekip biçme faaliyetlerine uygun olan yerler de nüfus yoğunluğu bakımından önemli alanlardır. İlçenin bulunduğu konum şartlarına bağlı olarak gerçekleştirilecek olan plan ve projelerle var olan nüfusun alanda tutulması sağlanmalıdır. Özellikle tarım ve hayvancılığa bağlı olarak gerçekleştirilmesi gereken iş olanakları sayesinde nüfusun bu alanda tutulması oldukça önemli olacaktır. Hızlı bir şekilde meydana gelen göç olayının olumsuz yanları bu sayede azaltılabilecektir. Doğu-batı transit yolu üzerine bulunmasının önemli avantajları değerlendirilmeli ve alanda bu özelliğine yönelik iyileştirme çalışmaları yapılmalıdır. İlçenin tarihi, kültürel ve sosyolojik yönlerinin iyi irdelenmesi ve gerçekçi plan-proje yöntemiyle özellikle göçün önlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Atalay, İ. (1978). Erzurum Ovası ve Çevresinin Jeolojisi ve Jeomorfolojisi. Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*.

Başel, H., (2007). "Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçlerin Nedenleri", *dergipark.org.tr*.

Başbüyük, A., (2005). "Doğu Anadolu Bölgesi'nde Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı" *Doğu Coğrafya Dergisi*"14,

Bulut, İ. (2000). "Yozgat'ın Nüfus Coğrafyası Özellikleri." *Atatürk Üniversitesi Doğu Coğrafya Dergisi*, (3), 19-54.

- Doğan, M., (2011). "Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış", *Marmara Coğrafya Dergisi* 23, 293-307.
- Doğanay, H & Orhan, F., (2014)." Artvin İlinde Nüfusun Başlıca Özellikleri". *Doğu Coğrafya Dergisi* 31, 2.
- Doğanay, S., & Alım, M., (2021). "Türkiye’nin Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası", editörler Pegem Akademi Güncellenmiş 4. Baskı.
- Gök, Y., (2006). "Horasan İlçesinde Nüfus Hareketleri", *Coğrafya Dergisi*,16,
- Günaşdı, Y., (2016). "Geçitler Ülkesinde Önemli Bir Urartu Kalesi: Avnik", *TÜBA-AR*, S. 19, s. 113-135.
- Kasarıcı, R., (1996). "Türkiye’de Nüfus Gelişimi", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 5, 247-266.
- Khalaf, S., (2019). "Doğu Anadolu Bölgesi’nde Nüfus Gelişimi", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)* ASEAD Cilt 6 sayı 2 yıl 2019, s. 241-262
- Koday, S., & Koday, Z., & Akbaş, F., (2018). "Göğdes Büyükşehir İlçesinde Nüfus Hareketleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Nisan 2018 22(Özel Sayı): 523-556*.
- Oktay, E, Y., (2014). "Türkiye’de Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 31-53.
- Özçağlar, A., (2011). *Coğrafya’ya Giriş, Ümit Ofset Matbaacılık*, Ankara.
- Özgüç, N., (1998). "Kadınların Coğrafyası", *Çantay Kitabevi*, İstanbul.
- Özgür, E. M. (1999). Türkiye'de İl İçi Göçler Hakkında Düşünceler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 39(1-2), 159-167.
- Ünal, Ç., (1994). Pasinler İlçesinin Coğrafi Etüdü, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- Pasinler Kaymakamlığı Nüfus Müdürlüğü.
- Sağlam, S., (2006). "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, dergipark.org.tr.
- Sür, Ö., (2014). "Pasinler Ovası ve Çevresinde Jeomorfolojik Müşahedeler", *Türk Coğrafya Dergisi*, O (21), s. 112-122.
- Tanoğlu, Ali., (1969). "Nüfus ve Yerleşme", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*.
- Topaloğlu, Y., (2009). "Eskiçağ 'da Pasin Ovası", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 1 (3), s. 245-265.
- TÜİK Verileri.
- Tümertekin, E., Özgüç, N., (2011), *Beşerî Coğrafya İnsan Kültür Mekân*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Yılmaz, Z., ve Sevindi, C. (2021). Atatürk Üniversitesi Coğrafya Araştırmaları Serisi 2021 "Beşerî Coğrafya" (1.Baskı), Erzurum: Gazi Kitabevi.